

דוח זכויות אדם בישראל לשנת 2020

תקציר

ישראל היא דמוקרטיה פרלמנטרית מרובת מפלגות. אף שאין לה חוקה, חוקק הפרלמנט שלה – הכנסת המונה 120 חברים – סדרת "חוקי יסוד" שקובעים זכויות יסוד. חלק מהחוקים, הצווים והתקנות תלויים מבחינה משפטית בקיומו של "מצב חירום" שנמצא בתוקף מאז 1948. על פי חוקי היסוד, לכנסת יש הכוח לפזר את עצמה ולחייב בחירות. ב-2 במרץ ערכה ישראל את הבחירות הכלליות השלישיות שלה בתוך שנה, שהסתיימו בהקמת קואליציה. ב-23 בדצמבר, בעקבות כישלונה של הממשלה להעביר תקציב, פיזרה הכנסת את עצמה, וסללה בכך את הדרך לבחירות חדשות שנקבעו ל-23 במרץ, 2021.

שירות הביטחון הכללי (השב"כ) כפוף לראש הממשלה ומופקד על מלחמה בטרור וריגול בישראל, בגדה המערבית ובעזה. משטרת ישראל, כולל משטרת הגבולות ומשטרת ההגירה, נמצאות תחת סמכות המשרד לביטחון פנים. צבא ההגנה לישראל אחראי על ביטחון החוץ, אך יש לו גם תחומי אחריות מסוימים של ביטחון פנים, והוא מזווח למשרד הביטחון. כוחות השב"כ הפועלים בגדה המערבית כפופים לצה"ל לצורך מבצעים ותדרוך מבצעי. הרשויות האזרחיות הצליחו לשמר פיקוח יעיל על שירותי הביטחון. היו מקרים שבהם מערכות המשפט הצבאיות והאזרחיות בישראל מצאו את אנשי כוחות הביטחון אשמים במקרי הפרת זכויות.

הפרות משמעותיות של זכויות אדם כללו: דיווחים על הרג בלתי חוקי או שרירותי, כולל הרג מכוון על של אזרחים ישראלים וחיילים; מעצר שרירותי של פלסטינים מהגדה המערבית ועזה, לרוב בתוך שטח ישראל; הגבלות על פלסטינים המתגוררים בירושלים, לרבות התערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיות, במשפחה ובבית; הפרעה לחופש ההתאגדות, לרבות סטיגמה על ארגוני חברה אזרחית לזכויות אדם; הגבלות משמעותיות על חופש התנועה; אלימות נגד מבקשי מקלט ומהגרים לא חוקיים; אלימות או איומי אלימות נגד קבוצות של מיעוט לאומי, גזעי או אתני; והפרות זכויות עובדים של עובדים זרים ופלסטינים מהגדה המערבית.

הממשלה נקטה צעדים על מנת להעמיד לדין ולהעניש נושאי תפקידים שהואשמו במקרי הפרת זכויות, ללא קשר לדרגה או לוותק שלהם.

חלק זה של הדוח מתייחס לישראל במסגרת קווי הסכם שביתת הנשק של 1949, כולל רמת הגולן ושטחי מזרח ירושלים שנכבשו במהלך מלחמת 67, וישראל החילה עליהם לאחר מכן את החוק הישראלי, את סמכותה ואת ריבונותה. ארצות הברית הכירה בירושלים כבירת ישראל בשנת 2017, ובריבונותה של ישראל על רמת הגולן בשנת 2019. לשון הדוח נמנעת מלבטא עמדה בכל סוגיה של מעמד סופי האמור

להיות מוסכם במשא ומתן בין הצדדים לסכסוך, ובכלל זה בנושא הגבולות הספציפיים של הריבונות הישראלית בירושלים, או הגבולות בין ישראל לכל מדינה פלסטינית עתידית.

פרק 1. כבוד לשלמות האדם, לרבות הזכות להיות מוגנים מפני:

א. קיפוח חיים שרירותי או רצח פוליטי או אחר שלא כדין

לפי מספר דיווחים הממשלה או גופים מטעמה ביצעו הרג שרירותי או בלתי חוקי. המחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים (מח"ש) אחראית לחקור חשדות לפעולות בלתי חוקיות הקשורות למשטרה, ואילו פרקליטות המדינה במשרד המשפטים אחראית לחקור חשדות לפעולות בלתי חוקיות הכרוכות בהעמדה לדין.

על פי נתוני צה"ל היו 190 מקרים של ירי רקטות מעזה לעבר שטח ישראל, 90 מהן נפלו באזורים לא מיושבים. צה"ל יירט 93% מהרקטות שנורו לעבר אזורים מיושבים. נוסף על כך דיווח צה"ל כי סיכל 38 ניסיונות חדירה מעזה והשמיד מנהרת טרור אחת שהובילה לישראל.

השב"כ סיכל 423 פיגועים משמעותיים בגדה המערבית ובירושלים, על פי הממשלה. לשם השוואה, 563 פיגועים סוכלו בשנת 2019, 581 בשנת 2018, ו-418 בשנת 2017. מתוך הפיגועים שמנע השב"כ, 281 סווגו כפיגועי ירי, 78 כפיגועי דקירה, 10 כפיגועי דריסה, 58 כפיגועי מטען נפץ, וחמישה כפיגועי חטיפה מתוכננת. לכל אורך השנה היו הכוחות הישראליים מעורבים בעימותים מול חמושים פלסטינים בעזה בתגובה לירי רקטות, שיגור בלוני תבערה וניסיונות חדירה. הכוחות הישראליים הרגו 20 פלסטינים בגדה המערבית ובעזה, כולל אדם אחד בגדר המערכת בעזה, על פי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים בשטח הפלסטיני הכבוש (UNOCHA) (ראו פרקדוח 'הגדה המערבית ועזה').

כפיגועים נגד ישראלים נהרג אדם אחד בפיגוע בפתח תקווה, על פי דיווחי הממשלה והתקשורת. התוקף היה פלסטיני מהגדה המערבית. נוסף על כך דיווחה ממשלת ישראל על סיכול פיגועים רבים במהלך השנה.

ב-30 ביוני, משטרת ישראל בעיר העתיקה בירושלים ירתה באייד חלאק, תושב פלסטיני הלוקה באוטזם, ופצעה אותו אנושות לאחר שלטענת המשטרה לא מילא אחר ההוראה לעצור. המשטרה הצהירה כי חלאק נשא "חפץ חשוד". שר הביטחון בני גנץ הביע צער על האירוע וקרא לחקירה מהירה. ב-21 באוקטובר הצהירה המחלקה לחקירות שוטרים כי הפרקליטות מתכוונת להעמיד לדין את השוטר החשוד בירי בגין המתה בקלות דעת. על פי נתוני משרד המשפטים, החוקרים בחנו היטב את נסיבות האירוע וקבעו כי חלאק לא היווה סכנה כלשהי לשוטרים ולאזרחים שהיו במקום, וכי השוטר ירה בנשקו שלא בהתאם לנוהלי המשטרה, ולא עשה שימוש בחלופות מידתיות שעמדו לרשותו.

ב-13 בספטמבר הגישו ארגוני החברה האזרחית עדאלה והוועד הציבורי נגד עינויים בישראל עתירה לבית המשפט העליון, בדרישה לבטל את ההחלטה לסגור את חקירת המשטרה בעניין הרג יעקוב אבו אל-קיעאן באום אל-חיראן ב-2017, שקיבל מי שהיה אז פרקליט המדינה, ולהעמיד לדין פלילי את האחראים למותו. באוקטובר 2019 קיבל בית המשפט העליון את העתירה שהגישה משפחתו של האזרח הישראלי ח'יר אלדין חמדאן, והורה ליועץ המשפטי לממשלה אביחי מנדלבליט ולמח"ש להעמיד לדין את קצין המשטרה יצחק בגין שירה והרג את חמדאן בשנת 2014, כדי לחקור את התקרית לעומק. בשנת 2015 סגרה מח"ש את החקירה על הרג חמדאן. ב-27 באפריל הורתה נשיאת בית המשפט העליון להרכב שופטים מורחב לבחון האם ניתן להורות על הגשת כתב אישום נגד שוטרים שנחקרו ללא אזהרה במהלך חקירת מח"ש. עד סוף השנה לא הסתיימה החקירה.

ב. מקרי היעלמות

לא היו דיווחים מהרשויות הממשלתיות או נציגיהן על היעלמויות.

ג. עינויים או מקרים אחרים של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים

החוק אוסר על עינויים, גרימת כאב פיזי או מנטלי, ועל תקיפה או הפעלת לחץ מצד עובד ציבור. החוק הישראלי פוטר מהעמדה לדין חוקרי שב"כ המשתמשים במה שמכונה "שיטות חריגות", במקרים ששב"כ קבע כי הם מהווים איום מיידי, אך בשנת 2018 קבעה הממשלה כי הכללים, הנהלים והשיטות של החקירה יהיו חסויים מסיבות ביטחוניות.

הרשויות המשיכו להצהיר כי השב"כ החזיק עצורים בבידוד רק במקרים קיצוניים ואם לא הייתה אפשרות חלופית, וכי השב"כ לא השתמש בבידוד כאמצעי לחץ בחקירה, לחילוץ הודאה או לענישה. היחידה העצמאית במשרד המשפטים לבירור תלונות נחקרים (מבת"ן) טיפלה בתלונות על התנהגות בלתי הולמת ומקרי הפרת זכויות. ההחלטה לפתוח בחקירה נגד איש שב"כ נתונה לשיקול דעתו של היועץ המשפטי לממשלה.

בתיקים פליליים שנחקרים על ידי המשטרה וכוללים עבירות שהמאסר המרבי עליהן הוא 10 שנים ויותר, התקנות מחייבות תיעוד של החקירות. עם זאת, תקנה זמנית שמוארכת פוטרת את השב"כ מדרישת צילום וידאו בעת חקירת חשודים בנוגע ל"עבירות ביטחוניות". במקרים שאינם קשורים לביטחון, חדרי החקירות של השב"כ מצוידים במצלמות במעגל סגור, ורק למפקחים שמונו על ידי משרד המשפטים יש גישה לחומרי ההקלטה בזמן אמת. המפקחים נדרשים לדווח למבקר על כל חריגה שהבחינו בה בעת חקירה. ארגון החברה

האזרחית הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל מתח ביקורת על מנגנון זה בטענה שאינו מספיק כדי למנוע ולזהות הפרת זכויות, וכי היעדר הקלטה של החקירות מונע נשיאה באחריות וביקורת שיפוטית בהמשך.

על פי הוועד הציבורי נגד עינויים, הממשלה הודתה כי היא עושה שימוש ב"אמצעים חריגים" בחקירות במקרים מסוימים, אך משרד המשפטים סירב למסור מידע בנוגע למספר מקרי "הצורך" הללו, על פי הוועד, אמצעים אלה כללו מכות, אילוף אדם להישאר בתנוחת לחץ לזמן ממושך, איומים באונס ובפגיעה פיזית, הפעלת לחץ מכאיב מאזיקים או אמצעי ריסון למפרקים, מניעת שינה ואיומים לפגוע במשפחות העצורים.

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל טען גם כי עינויים אינם מופיעים כעבירה מפורשת בדין הפלילי בישראל, למרות הצהרות הממשלה בפני גופי אמנת האו"ם הרלוונטיים כי תחוקק חוק כזה. על פי הוועד, נרשמה עלייה בשימוש ב"אמצעים מיוחדים" נגד עצורים ביטחוניים בשנת 2019, כאשר במהלך החקירות שבוצעו בין אוגוסט ונובמבר 2019, נחשפו לפחות 15 בני אדם למה שנכלל בגדר עינויים פיזיים. הוועד ציין כי השיטה הרשמית לחקור האשמות על יחס לא הולם כלפי עצורים סובלת מחסרונות מתמשכים ושיטתיים. על פי הוועד, הזמן הממוצע שלוקח לרשויות לטפל בתלונות הוא עולה על 44 חודשים. משרד המשפטים נמסר כי הביקורות הפנימיות שביצע הובילו לפתיחתן של שתי חקירות מאז 2018. הוועד טען כי מאז 2001 הוגשו למשרד המשפטים כ-1,300 תלונות על עינויי שב"כ, שהסתכמו בחקירה פלילית אחת ובאפס כתבי אישום.

באוגוסט 2019 עצרו כוחות הביטחון הישראליים את סאמר אל-ערביד, פלסטיני החשוד ברצח רינה שנרב ליד ההתנחלות דולב שבגדה המערבית. העצור הוכנס לבידוד והועבר למתקן החקירות בירושלים. כעבור יומיים הוא אושפז בבית חולים כשהוא מחוסר הכרה ועם פציעות קשות, כולל חוסר יכולת לנשום, אי-ספיקת כליות ושבר בצלעות. על פי ארגון החברה האזרחית הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, הפעילו כוחות הביטחון "אמצעים חריגים" בחקירתו של אל-ערביד, שבהמשך שוחרר מבית החולים למתקן רפואי של שירות בתי הסוהר (שב"ס), שם נמשכה חקירתו. היחידה לתלונות נחקרים במשרד המשפטים פתחה בחקירת האירוע, שלא הסתיימה עד סוף השנה.

הממשלה הצהירה כי בקשות של אסירים לבדיקה רפואית עצמאית על חשבון האסיר נבדקות על ידי צוות רפואי של שב"ס. על פי נתוני הוועד הציבורי נגד עינויים וארגון רופאים לזכויות אדם, התעלמו חובשים ורופאים בשב"ס מחבלות ופציעות שהיו תוצאה של מעצרים אלימים וחקירות. בסקירת מילוי דרישות אמנת האו"ם נגד עינויים שערכה של וועדת האו"ם נגד עינויים על ישראל ב-2016, היא המליצה (בין יתר 50 ההמלצות שהציגה) כי הממשלה תאפשר בדיקות רפואיות עצמאיות לכל העצורים.

התנאים בבתי הכלא ומתקני המעצר

החוק קובע כי לאסירים ולעצירים עומדת הזכות לתנאים שאינם פוגעים בבריאותם או בכבוד האדם שלהם. תנאים פיזיים: ארגוני זכויות אדם מקומיים דיווחו כי התנאים של אסירים ביטחוניים פלסטינים (אסירים שהורשעו או חשודים באלימות על רקע לאומני), היו לרוב מגבילים יותר מאשר של אסירים שסוגו כעבריינים. התנאים המגבילים כללו שכיחות גבוהה של מעצרים מנהליים, הגבלת ביקורי משפחות, אי-זכאות ליציאה לחופשות והחזקה בבידוד.

דוח של הסנגוריה הציבורית משנת 2019 על מצב 42 בתי כלא ומתקני מעצר התריע כי למרות מאמצי השב"ס לשפר את תנאי הכליאה ולתקן ליקויים שצוינו בדוחות קודמים, המשיכו להתרחש הפרות חמורות של זכויות העצורים. הדוח ציין כי אלפי אסירים הוחזקו בתנאים שאינם הולמים במתקנים מיושנים, שחלקם אינם ראויים למגורי אדם. על פי הדוח, רבים מהאסירים, ובמיוחד קטינים, נענשו באמצעות בידוד ושימוש לא מידתי באזיקים. הסנגוריה הציבורית מצאה זאת מדאיג במיוחד במקרים שבהם אסירים סבלו ממוגבלות נפשית.

עד חודש דצמבר לא יישמה הממשלה חוק משנת 2015 המתיר הזנה בכפייה של אסירים שובתי רעב בתנאים מסוימים. ההסתדרות הרפואית בישראל הכריזה על החוק כבלתי מוסרי, וקראה לרופאים לסרב ליישם אותו. התקנות קובעות כי טיפול רפואי חייב להינתן באיכות ובזמן סבירים, בהתבסס על שיקולים רפואיים, ובמסגרת המשאבים והמימון העומדים לרשות שב"ס. התקנות אף מתירות לשב"ס למנוע טיפול רפואי במקרה של קשיים תקציביים, על פי רופאים לזכויות אדם.

דוח שפרסם ארגון רופאים לזכויות אדם בשנת 2019 הצביע על כשלים משמעותיים במערכת הרפואית של השב"ס. הדוח העריך כי מערכת הבריאות הנפרדת לאסירים אינה מסוגלת לספק שירותים שווי ערך לאלה הניתנים לאוכלוסייה הכללית דרך קופות החולים שבמימון הממשלה. על פי ממצאי רופאים לזכויות אדם, השירותים אינם עומדים בסטנדרטים המקובלים של קופות החולים, ובמחצית מהאירועים שנבדקו, בריאות האסירים הייתה בסכנה עקב טיפול לא ראוי דיו או מניעת טיפול. המלצות רופאים לזכויות אדם כללו החלת הסטנדרטים של קופות החולים על טיפול רפואי הניתן במתקני שב"ס, הקמת מנגנון פיקוח מקצועי ויעיל לניהול שירותי הרפואה הניתנים על ידי שב"ס והרחבת האפשרות של רופאים חיצוניים להעניק טיפול בבתי הכלא.

מנהל: הרשויות חקרו בצורה הולמת טענות אמינות על יחס שאינם הולם, למעט כאמור לעיל. ב-25 באוגוסט העבירה הכנסת חוק המאפשר דיונים וירטואליים עם אסירים ועצירים במהלך תקופת הקורונה. הרשויות התירו בדרך כלל ביקורים של עורכי דין, וקבעו כי כל אסיר שביקש להיפגש עם עורך דין ראוי לעשות

זאת, אולם לא תמיד זה יושם. ארגוני חברה אזרחית העוקבים אחר התנאים בבתי הכלא דיווחו כי מעצורים פלסטינים בוגרים ומקטינים נמנעה גישה לעורך דין במהלך מעצרם הראשוני. הממשלה העניקה היתרי ביקור לבני משפחה של אסירים מהגדה המערבית באופן מוגבל, ואת המגיעים מעזה הגבילה עוד יותר.

ביקורת בלתי תלויה: למרות מגבלות מגפת הקורונה בישראל, המשיך הוועד הבין-לאומי של הצלב האדום בביקוריו במתקני המעצר (כולל מתקני החקירה), בתוך התאמת אופן הביקור, כדי לפקח על תנאי המעצר והטיפול ועל הקשר עם המשפחות. הצלב האדום עקב גם אחר ההשלכות ההומניטריות שהיו לקורונה ולאמצעים הקשורים אליה על עצורים פלסטינים ובני משפחותיהם, והמשיך לערב את הרשויות הרלוונטיות בעניין זה. תוכנית ביקורי המשפחות של הצלב האדום (המסדירה ביקורי משפחות של עצורים פלסטינים הנמצאים במעצר בישראל), נותרה בהשעיה עבור משפחות מעזה עקב מגבלות התנועה של הקורונה.

שיפורים: בשנת 2018 העבירה הכנסת למשך שלוש שנים חוק זמני המעניק שחרור מוקדם לאסירים (למעט אסירים ביטחוניים), במטרה להקל על יישום פסק הדין של בית המשפט העליון המחייב בתי כלא להקצות שטח מחיה של 4.5 מ"ר לכל אסיר. על פי נתוני האגודה לזכויות האזרח בישראל, לכל אסיר מוקצים 3 מ"ר, וכ-40% מהאסירים נכלאו בתאים שבהם קיבלו פחות משלושה מ"ר לאדם. בית המשפט קבע כי יש ליישם את פסק הדין על בית המעצר של השב"כ לא יאוחר ממאי 2021. הממשלה הודיעה לבית המשפט כי בחודש מאי, שיעור האסירים שכלואים בתאים הקטנים מהשטח המינימלי שנקבע כגודל נאות על ידי בית המשפט אינו עולה על 40%.

ד. מעצר וכליאה שרירותיים

החוק אוסר על מעצר וכליאה שרירותיים, וקובע את זכותו של כל אדם לערער בפני בית המשפט על חוקיות מעצרו או כליאתו, ובדרך כלל קיימה הממשלה דרישות אלה. הרשויות הישראליות מחילות את אותם חוקים על כל תושבי ירושלים, ללא קשר למעמד האזרחות הישראלית שלהם. ארגוני חברה אזרחית ותושבי מזרח ירושלים הפלסטינים טענו כי כוחות הביטחון הישראליים יישמו פעולות אכיפה בשכונות פלסטיניות באופן לא מידתי, ובמיוחד בעיסאווייה, שהיו בה מספר רב יותר של מחסומים זמניים ופשיטות מאשר במערב ירושלים. הפלסטינים גם מתחו ביקורת על משטרת ישראל על שהיא מקצה פחות משאבים לנפש לטיפול בפשיעה רגילה ושיטור קהילתי בשכונות פלסטיניות. משטרת ישראל לא שמרה על נוכחות קבועה באזורים בירושלים שמחוץ לגדר, ונכנסה לאזור רק כדי לבצע בו פשיטות - על פי ארגוני חברה אזרחית.

פלסטינים תושבי הגדה המערבית ועזה שנעצרו על רקע ביטחוני נמצאים תחת סמכות שיפוט צבאית, גם אם הם עצורים בתוך ישראל (ראו פרק 'הגדה המערבית ועזה').

החוק מאפשר לממשלה לעצור למשך שלושה חודשים מהגרים לא חוקיים ומבקשי מקלט שהגיעו לאחר שנת 2014 ממדינות שמדיניות הממשלה אוסרת לגרש אליהן בחזרה, בעיקר אריתראה וסודן, לצורך זיהוי האדם וכדי לבחון אפשרויות היכן לשכן אותו. החוק גם קובע כי על הרשויות לדאוג שמהגרים לא חוקיים שנלקחו למעצר יזכו לשימוע בתוך חמישה ימים. לאחר שלושה חודשים במעצר, על הרשויות לשחרר את המהגר בערבות, למעט במקרים שהמהגר מהווה סיכון למדינה או לציבור, או כאשר יש קושי באימות זהותו.

הממשלה רשאית לעצור ללא משפט ולתקופה בלתי מוגבלת, מהגרים לא חוקיים שהיו "מעורבים בהליכים פליליים". על פי ארגון החברה האזרחית המוקד לפליטים ולמהגרים, מדיניות זו אפשרה מעצר ללא הגבלת זמן, ללא משפט או לאחר שהושלמה תקופת הכליאה. במהלך השנה שחררה הממשלה 20 מהגרים לא חוקיים שנכלאו במסגרת ההליך הפלילי, עקב תקנות הקורונה שנועדו לצמצם את הצפיפות בבתי הכלא, על פי המוקד לפליטים ולמהגרים. בשנת 2017 פסק בית המשפט העליון כי החוקיות של מדיניות זו מחייבת בדיקה נוספת, אך עד סוף השנה לא הוציא הנחיות.

נוהל מעצר והיחס לעצורים

כדי לעצור חשוד, על המשטרה להחזיק בצו המבוסס על ראיות מספקות והוצא על ידי גורם מורשה. מלבד במקרים של מעצר מנהלי. הרשויות בדרך כלל יידעו אנשים אלה מייד על ההאשמות נגדם. החוק מאפשר לרשויות לעצור חשודים ללא כתב אישום במשך 24 שעות עד להבאתם בפני שופט, למעט מקרים מוגבלים חריגים המאפשרים עד 48 שעות. הרשויות כיבדו בדרך כלל זכויות אלה ביחס לאנשים שנעצרו במדינה. מערכת הערבות פעלה כיאות, והעצירים יכלו לערער על החלטה של אימתן שחרור בערבות. הרשויות אפשרו לעצורים להתייעץ בזמן עם עורך דין, כולל הקצאת סגור מטעם המדינה לחסרי היכולת, וכן אפשרו יצירת קשר מידי עם בני המשפחה.

רוב האסירים הפלסטינים הוחזקו במעצר בישראל. פלסטינים שאינם אזרחים והוחזקו בישראל נשפטו על פי החוק הצבאי הישראלי - נוהג שהממשלה החילה מאז 1967. בהליכים משפטיים מקומיים טענה הממשלה כי נוהג זה עולה בקנה אחד עם מחויבויות בין-לאומיות הקשורות לכיבוש. מספר ארגוני זכויות אדם ובתוכם Military Court Watch, טענו כי החזקת רוב הפלסטינים המורשעים מהגדה המערבית או מעזה בבתי כלא בתוך ישראל, מהווה הפרה של אמנת ז'נבה הרביעית. הרשויות העניקו או מנעו ערבות מפלסטינים שאינם אזרחים ונעצרו על רקע ביטחוני על פי נסיבות כל מקרה, כמו למשל חומרת העבירה לכאורה, היות העצור קטין, סכנת הבריחה או גורמים אחרים.

הרשויות רשאיות להעמיד לדין פלילי עצורים על רקע ביטחוני, או להחזיקם כעצירים מנהליים או כלוחמים בלתי חוקיים, בהתאם לאחד מתוך שלושה משטרים משפטיים.

הראשון הוא הוראת שעה בנושא הליכים פליליים המתחדשת שוב ושוב מאז 2006, ולפיה השב"כ רשאי להחזיק באנשים החשודים בעבירה ביטחונית במשך 48 שעות לפני הבאתם בפני שופט, עם חריגים מוגבלים שמתירים לשב"כ לעצור חשוד עד 96 שעות לפני הבאתו בפני שופט בכיר של בית משפט מחוזי. בתיקים ביטחוניים, הרשויות רשאיות להחזיק אדם ללא כתב אישום עד 35 יום (לעומת 30 יום בתיקים שאינם ביטחוניים). החוק מאפשר לבית המשפט להאריך מעצרים על רקע ביטחוני ללא כתב אישום לתקופה ראשונית של עד 20 יום לצורכי חקירה (לעומת 15 יום בתיקים שאינם ביטחוניים). הרשויות רשאיות למנוע מעצורים ביטחוניים גישה לעורך דין למשך עד 21 יום, במסגרת הליכים אזרחיים.

השני הוא חוק סמכויות שעת חירום, המתיר למשרד הביטחון לעצור אנשים במעצר מנהלי ללא כתב אישום למשך עד שישה חודשים, עם חידוש ללא הגבלת זמן.

השלישי הוא חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים המתיר לרשויות להחזיק עצור במשך 14 יום לפני הבאתו בפני שופט בית משפט מחוזי, למנוע ממנו גישה לייעוץ משפטי למשך עד 21 יום באישור היועץ המשפטי לממשלה, ולאפשר מעצר ללא הגבלת זמן, בכפוף לביקורת חצי שנתית של בית משפט מחוזי וערעור לבית המשפט העליון.

הממשלה הצהירה כי היא מפרידה עצור רק כאשר הוא מהווה סכנה לעצמו או לאחרים והרשויות מיצו אפשרויות אחרות - או במקרים מסוימים במהלך החקירה, כדי למנוע חשיפת מידע. במקרים כאלה שמרו הרשויות על זכותו של העציר להיפגש עם נציגי הוועד הבין-לאומי של הצלב האדום, אנשי שב"כ ואנשי רפואה, בהתאם לצורך. על פי הממשלה, השב"כ לא החזיק עצורים פלסטינים בבידוד כעונש או כדי לחלק הודאה. ארגוני חברה אזרחית, וביניהם ארגון Military Court Watch, המוקד ובצלם, האשימו את הרשויות בשימוש בבידוד כאמצעי הענשה או כדרך להשתיק עצורים פלסטינים בעלי בולטות פוליטית.

הסנגוריה הציבורית דיווחה בשנת 2019 כי אסירים עם מוגבלות נפשית הוחזקו פעמים רבות בתנאים שעלולים להחמיר את בריאותם הנפשית. מקורות פלסטיניים דיווחו כי השב"כ העביר לבידוד עצורים פלסטינים עם מוגבלות נפשית או כאלה שהיוו סכנה לעצמם או לאחרים, ללא הערכה רפואית מלאה. על פי ארגון רופאים לזכויות אדם, בידוד של אסירים פלסטינים עם מוגבלות נפשית היה תופעה נפוצה.

מעצר שרירותי: היו האשמות כי הרשויות עצרו באופן שרירותי אזרחים ישראלים ופלסטינים שהשתתפו בהפגנות. כך למשל, ב-3 באוקטובר עצרה המשטרה בתל אביב 35 מפגינים שהשתתפו בהפגנה נגד הממשלה. על פי קבוצות מחאה, רבים מהמעצרים בוצעו באופן שרירותי. המשטרה הצהירה כי העילות

למעצרים כללו הפרה של תקנות החירום של הקורונה בנוגע להפגנות, שחייבו ריחוק חברתי, הישארות ברדיוס של קילומטר מהבית, ועטיית מסכה (ראו פרק 2ב).

בשנת 2018 הזמינו הנשיא ריבלין ושרת המשפטים דאז איילת שקד ישראלים יוצאי אתיופיה שהרשויות האשימו בעבר בעבירות קלות, כמו העלבת עובד ציבור, הפרעה לעובד ציבור או התקהלות אסורה, להגיש בקשה למחיקת הרישומים הפליליים שלהם אם לא נכלאו בשל עבירותיהם. על פי נתוני משרד המשפטים, מאז שנת 2018 הוגשו 115 בקשות למחיקת רישומים פליליים, 35 עמדו בדרישות הסף, 23 נענו, ושמונה נותרו בטיפול בסוף השנה.

מעצר לפני משפט: מעצר מנהלי המשיך להתגלגל למעצר ממושך במקרים של עצירים ביטחוניים (ראו לעיל).

ה. מניעת משפט פומבי הוגן

החוק קובע מערכת משפט עצמאית, והממשלה כיבדה בדרך כלל את העצמאות השיפוטית ואת אי-הפניות של מערכת המשפט.

הליכי משפט

החוק קובע את הזכות למשפט הוגן ופומבי, ומערכת המשפט העצמאית בדרך כלל אכפה זכות זו. החריגים לזכות למשפט פומבי כוללים חשש לביטחון לאומי, הגנה על האינטרס של קטין או יחיד הזקוק להגנה מיוחדת, והגנה על זהותו של מאשים או נאשם במקרה של עבירת מין. החוק מתיר פרסום זהותו של קורבן לעבירת מין, בתנאי שהקורבן נותן הסכמה בכתב לפרסום.

הנאשמים נהנים מחזקת החפות, מהזכות ליידע אותם באופן מיידי ומפורט על האישומים נגדם, מהזכות למשפט הוגן ופומבי ללא דיחוי מיותר, ומהזכות להיות נוכחים במשפטם. הם רשאים להתייעץ עם עורך דין, ואם הם חסרי אמצעים - לקבל הגנה ציבורית. עומדת להם הזכות לקבל את הזמן והמקום הנדרשים להכנת ההגנה שלהם. נאשמים שאינם יכולים להבין או לדבר את השפה שבה מתנהל המשפט רשאים לקבל שירותי תרגום בחינם על פי הצורך מרגע הגשת כתב האישום ועד תום כל הערעורים. לנאשמים יש זכות להתעמת עם העדים נגדם ולהציג עדים וראיות מטעמם. אסור לאלץ אותם להעיד או להודות באשמה, והם רשאים לערער לבית המשפט העליון.

על התביעה חלה חובה כללית למסור להגנה את כל הראיות עם הגשת כתב האישום. הממשלה רשאית מטעמי ביטחון שלא להעביר לסנגורים ראיות שיש בידיה, כל עוד ראיות אלה לא נועדו לשמש בתיק נגד הנאשמים. בית המשפט העליון (כשמדובר במשפטים אזרחיים) ובית הדין לערעורים (כשמדובר במשפטים

צבאיים) רשאים לבחון את ההחלטה למנוע העברת ראיות כאלה. כללי הראיות בתיקי ריגול שנשפטים בבית דין פלילי אינם שונים מכללי הראיות הרגילים, והשימוש בראיות חסויות אינו מותר בשום מקרה. ילדים עד גיל 12 עשויים להיכלא אם הורשעו בפשעים חמורים כמו רצח, ניסיון לרצח או הריגה. הממשלה דיווחה כי עד סוף השנה לא נכלא אף ילד מכוח חוק זה.

הממשלה העמידה לדין בבתי דין צבאיים בישראל פלסטינים תושבי הגדה המערבית שהואשמו בעבירות ביטחון.

עצורים ואסירים פוליטיים

הממשלה תיארה אסיר ביטחוני כמי שהורשע או נחשד באלימות על רקע לאומני. כמה ארגוני זכויות אדם טענו כי יש לראות אסירים ביטחוניים פלסטינים המוחזקים בישראל כאסירים פוליטיים.

סעדים והליכים של משפט אזרחי

תביעות המבקשות הפסקת הפרות זכויות אדם או פיצויים בגינן נידונות במערכת משפט עצמאית ונטולת פניות. קיימים סעדים מנהליים, וצווי בית משפט בדרך כלל נאכפו.

תושבי ירושלים הפלסטינים רשאים להגיש תביעה נגד ממשלת ישראל על פי אותם כללים המסדירים את הגישה של אזרחי ישראל לאמצעים משפטיים ומנהליים. על פי החוק, פלסטינים שאינם תושבים רשאים במקרים מסוימים להגיש תביעה לבתי משפט אזרחיים לקבלת פיצוי, גם כאשר התביעה הפלילית כשלה והפעולות נגדם נחשבות לחוקיות.

השבת רכוש

בשנת 2016 המליץ מבקר המדינה כי הממשלה תפעל במהירות להסדרת תביעות מקרקעין, תתכנן יישוב מחדש של אזרחים בדואים בשיתוף עם הקהילה הבדואית, תפתח תשתיות ביישובים בדואיים מוכרים ותגבש מדיניות אכיפה בנוגע לבנייה בלתי חוקית. חוק משנת 2017 הגדיל את כוחה של הממשלה להרוס מבנים בלתי מורשים. בנייה חדשה נותרה בלתי חוקית בערים ללא תוכנית פיתוח מאושרת. חברי הכנסת הערבים וארגוני זכויות אדם גינו את החוק המגביר את האכיפה וההריסה מבלי לטפל במחסור השיטתי בפתרונות דיור ביישובים הערביים, שהוביל לבנייה בלתי מורשית. על פי ארגוני זכויות אדם, כ-50,000 משפחות ערביות התגוררו בבתים ללא היתרי בנייה.

כמה ארגוני חברה אזרחית מתחו ביקורת על היעדר ייצוג ערבי בוועדות תכנון ומתאר אזרחיות, וציינו כי התכנון לאזורים ערביים היה איטי בהרבה מאשר לרשויות המקומיות היהודיות, מצב שמוביל אזרחים

ערבים לבנות או להרחיב את בתיהם ללא היתר, ובכך להסתכן בהוצאת צו הריסה נגדם. במהלך השנה הוציאו הרשויות כ-1,770 צווי הריסה מנהליים ומשפטיים, רובם המכריע נגד מבנים בבעלות ערבית. במקרים של הריסה ללא הסכמת הדיירים להעתיק את מגוריהם, הממשלה הטילה קנסות על הדיירים לכיסוי עלויות ההריסה.

תוכנית הפיתוח לכפר הבדואי אל-פורעה לא הושלמה עד סוף השנה, אף שהממשלה הכירה בכפר בשנת 2006. כתוצאה מכך הכפר נעדר תשתיות חשמל ומים בסיסיות, וארגוני חברה אזרחית דיווחו שהריסת בתים במקום מתבצעת באופן קבוע. הממשלה הצהירה כי צוות של הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב במשרד החקלאות החל לפעול בנושא זה במחצית השנייה של 2018, לאחר שהשלים סקר ב-180 מקבצי מגורים של בדואים.

באשר ל-35 כפרים בדואיים לא מוכרים בנגב שמתגוררים בהם כ-90,000 נפש, הממשלה ציינה כי היא משתמשת בשיטת "המקל והגזר" כדי לנסות ולאלץ ישראלים בדואים לעבור לערים בדואיות, ובכלל זה הריסת מבנים בלתי חוקיים והצעת תמריצים. על פי דוח מבקר המדינה ומידע מארגוני חברה אזרחית, סירבו הבדואים פעמים רבות לשתף פעולה בטענה שהם הבעלים של האדמה או שהממשלה נתנה להם בעבר אישור להתיישב במקומות אלה. בדואים גם חששו מאיבוד פרנסתם ואורח חייהם המסורתי או מהמעבר לקרקע שחמולה בדואית יריבה טוענת לבעלות עליה. כל שבע הערים הבדואיות בנגב צפופות, במיוחד בהשוואה לעיירות והערים היהודיות באזור, ועם תשתיות באיכות נמוכה וגישה לא מספקת לשירותי בריאות, חינוך, רווחה, תחבורה ציבורית, דואר ופינוי אשפה. על פי ארגון החברה האזרחית הפורום לדוקיום בנגב, הבדואים היוו 34% מאוכלוסיית הנגב, אך רק 12.5% מהאדמות המיועדות למגורים יועדו לאוכלוסייה הבדואית.

עד שנת 2019, כ-31% מתוך 202,620 הדונמים של אדמות בדואים ערבים בדרום המדינה שהיו בעבר בסכסוך בעלות, כבר אינן במחלוקת בעקבות הסכמי פשרה או הליכים משפטיים, על פי הממשלה.

בשנת 2018, לאחר מאבק משפטי ארוך ומשא ומתן ממושך חתמו התושבים הבדואים של הכפר הלא מוכר אום אל-חיראן על הסכם עם הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב במשרד החקלאות, במסגרתו ייהרסו המבנים שלהם והם יעברו למגרשים פנויים ביישוב הבדואי חורה. במקום אום אל-חיראן אמור היה לקום יישוב יהודי בשם חיראן. עד 14 בספטמבר עדיין התגוררו תושבים בדואים בכפר הבלתי מוכר, והממשלה הודיעה שתגבש פתרון לתושבי אום אל-חיראן בתוך שלושה חודשים.

הפורום לדוקיום בנגב תיעד 2,241 הריסות של מבנים של ישראלים בדואים בשנת 2019, וציין כי מדיניות ההריסה מפרה את זכותם של הישראלים הבדואים לדיור הולם. ארגון החברה האזרחית רגבים

שיבחה את פעולות ההריסה כחלק מהמאבק בבנייה הבלתי חוקית. פעילי חברה אזרחית ציינו כי ההריסות מתעלמות מאורח החיים הנוודי המסורתי של הבדואים, שקדם למדינת ישראל המודרנית.

נוסף על הנגב הורו הרשויות על הריסת רכוש פרטי במקומות אחרים, ובכלל זה בערים וכפרים ערביים ובמזרח ירושלים, כשהם קובעים כי מבנים מסוימים נבנו ללא היתרים. ארגון בצלם דיווח כי עד סוף השנה הרסו הרשויות 121 יחידות דיור במזרח ירושלים, וכי הבעלים הרסו בעצמם 81 יחידות כדי למנוע קנסות נוספים. מדובר בירידה של 28% ובגידול של 92% בהתאמה, כאשר מספר ההריסות העצמיות הוא הגבוה ביותר מאז החל בצלם לתעד נתונים בשנת 2008.

מומחים משפטיים הצביעו על חוק קמיניץ, שקיצר את זמני הטיפול המנהלי בהריסה והגדיל את הקנסות המנהליים עבור מי שלא הרס את המבנים בעצמם, כגורם מרכזי במספר ההריסות המוגבר במזרח ירושלים. לפי טענות אמינות, הרשויות העירוניות בירושלים העמידו פעמים רבות מכשולים בלתי אפשריים בפני תושבים פלסטינים שהגישו בקשה להיתרי בנייה, כמו אי-שילובם של צרכים קהילתיים בהחלטות אזוריות, הדרישה לתעד בעלות על קרקע למרות היעדר הליך רישום מקרקעין אחיד לאחר 1967, הטלת אגרות גבוהות, והדרישה לחיבור המבנים לתשתיות עירוניות שבמקרים רבים אינן זמינות.

נוסף על כך טענו ארגוני חברה אזרחית כי קיימת מדיניות מתמשכת של הגבלת הבנייה על מנת למנוע הקמה או החזקה של רצף של שכונות בין הגדה המערבית לירושלים. על פי דיווחים של חברה אזרחית ודיווחים רשמיים, המדיניות הרשמית של ישראל הייתה לשמור על איזון אתני בין יהודים ללא יהודים בירושלים. לדברי משרד החוץ הישראלי, לעיריית ירושלים אין מדיניות כזו. לפי נציגי חברה אזרחית, החוק הישראלי כבר אינו מונע מאנשים שאינם יהודים לרכוש יחידות דיור, אף שנותרו חסמים תרבותיים, דתיים וכלכליים לשכונות משולבות. לפי ממשלת ישראל, כל תיק בנושא בעלות על קרקעות נבחן באופן פרטני על ידי ועדה מנהלית, הכפופה לביקורת שיפוטית.

לטענת הארגונים עיר עמים ובצלם, אפליה היא גורם המשפיע על יישוב סכסוכים סביב בעלות על קרקעות שנרכשו לפני 1948. החוק מאפשר לפתור תביעות בעלות של יהודים על קרקע במזרח ירושלים לפני 1948, אך אינו מספק הזדמנות שווה לתובעים פלסטינים על אדמות שהיו בבעלותם במערב ירושלים או במקום אחר בימי המנדט הבריטי. נוסף על כך למספר בעלי קרקעות יהודים ופלסטינים בירושלים הציעה מדינת ישראל פיצוי על אובדן רכוש מלפני 1948. דיווחים של חברה אזרחית ציינו כי רבים מבעלי הקרקעות הפלסטינים נחשבו כלא זכאים לפיצוי, בשל החובה להיות תושב ירושלים החל משנת 1973. בעלי קרקעות פלסטינים אחרים סירבו לקבל פיצוי מכיוון שלדעתם הוא לא היה מספיק,

או מסיבות עקרוניות, בשל דחייתם את הממשל הישראלי. בין 1948 ל-1967 היו מקרים שהרשויות הירדניות שיכנו פלסטינים ברכוש שבעליו היהודים תבעו את השבתו לאחר שישראל כבשה את ירושלים המזרחית בשנת 1967. תיקים משפטיים נמשכו בסוף בשנה בנוגע לרבים מהנכסים הללו בהם ממתגוררים תושבים פלסטינים הזוכים להגנה מסוימת כדיירים על פי החוק הישראלי. דוח משרד מחלקת המדינה לקונגרס בנושא חוק *Justice for Uncompensated Survivors Today (JUST) Act*, שפורסם לציבור ב-29 ביולי, זמין באתר המשרד:

<https://www.state.gov/reports/just-act-report-to-congress/> :

1. פגיעה שרירותית או בלתי חוקית בפרטיות, במשפחה, בבית או בתכתובת

החוק אוסר על פעולות כאלה, והממשלה בדרך כלל כיבדה את האיסור.

חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) משנת 2003, המתחדש מדי שנה, אוסר על מתן מעמד תושב לפלסטינים מהגדה המערבית או מעזה, וכן מאיראן, מעירק, מסוריה או מלבנון, לרבות פלסטינים שהם בני זוג של תושבים או אזרחים ישראלים, אלא אם משרד הפנים החליט אחרת בהחלטה מיוחדת, בדרך כלל מטעמים הומניטריים. הממשלה מאריכה מדי שנה את תוקף החוק עקב דיווחים רשמיים ולפיהם איחוד משפחות פלסטיניות מאפשר כניסה למספר לא מידתי של אנשים המעורבים בהמשך במעשי טרור. ארגון המוקד טען כי נתונים סטטיסטיים ממסמכים ממשלתיים שהתקבלו באמצעות בקשות במסגרת חוק חופש המידע סותרים טענות אלה לסכנת טרור, וכי מניעת תושבות מפלסטינים מהגדה המערבית או מעזה למטרת איחוד משפחות הובילה למקרים של הפרדות משפחות.

לפי דיווחי ארגון המוקד לשנת 2018, התגוררו בישראל כ-10,000 פלסטינים מהגדה המערבית או מעזה, כולל ירושלים, באישורי שהייה זמניים עקב דרישות החוק, ללא אפשרות חוקית להמשיך לחיות עם משפחותיהם. היו גם מקרים של בני זוג פלסטינים המתגוררים במזרח ירושלים ללא מעמד חוקי. הרשויות לא התירו לפלסטינים שלא היו בארץ במהלך מלחמת 1967, או שהממשלה ביטלה את ההיתרים שלהם, להתגורר כתושבי קבע בירושלים. אמנסטי אינטרנשיונל וארגוני זכויות אדם אחרים קראו לממשלה לבטל חוק זה ולחדש את הטיפול בבקשות לאיחוד משפחות. החוק מאפשר כניסה לבני זוג של ישראלים תחת "היתר שהייה" אם הגבר הוא בן 35 ומעלה והאישה בת 25 ומעלה, לילדים עד גיל 14, והיתר מיוחד ניתן לילדים בגילי 14 עד 18, אך הם לא יקבלו תושבות ואין להם מסלול לקבלת אזרחות. על פי משרד החוץ הישראלי, קיבלה רשות האוכלוסין וההגירה 886 בקשות לאיחוד משפחות ממזרח ירושלים בשנת 2020, ו-616 בשנת 2019. מתוכן אושרו 256, ו-540 נותרו תלויות ועומדות בשנת 2020, 373 אושרו ו-41 נותרו תלויות ועומדות בשנת 2019.

ב-16 במרץ הוציאה הממשלה תקנת חירום מכוח מצב החירום התקף המאפשרת לשב"כ ולמשטרה לאכזר טלפונים ניידים לצורך זיהוי אנשים שהיו בקרבה לחולה קורונה מאומת, כדי לאכוף את הוראת הבידוד. הממשלה הצהירה כי התוכנית היא הדרך היעילה ביותר לשמור על בריאות הציבור ועל היציבות הכלכלית. כמה ארגוני חברה אזרחית טענו כי התקנות פוגעות בזכויות הפרט, לרבות הזכות לפרטיות וכבוד, והביעו דאגה מהתפקיד שהשב"כ ממלא במעקב אחר האוכלוסייה האזרחית. הם גם הטילו ספק ביעילות התוכנית, וציטטו אחוז נמוך של מקרי קורונה מאומתים שזוהו אך ורק באמצעות התוכנית לצד שולי טעות גבוהים. ב-19 במרץ הוציא בית המשפט העליון צו ביניים שעצר את מעקב המשטרה והכפיף את מעקב השב"כ לפיקוח הכנסת. ב-26 באפריל קבע בית המשפט כי שיטות המעקב של השב"כ מחייבות הרשאה באמצעות חקיקה. ב-21 ביולי העבירה הכנסת חוק המאפשר לממשלה להשתמש בגרסה מוגבלת של תוכנית המעקבים של השב"כ למשך 21 יום, בימים בהם תועדו יותר מ-200 מקרים מאומתים ביום. ב-17 בנובמבר, בעקבות עתירה נוספת שהגישו האגודה לזכויות האזרח וארגון עדאלה בנושא, הורה בית המשפט העליון לממשלה להסביר גם מדוע יש להשתמש במעקב השב"כ במקרים שבהם חולי קורונה אינם משתפים פעולה עם החקירות האפידמיולוגיות, ומדוע הממשלה אינה מקדמת שיטה חלופית למעקב השב"כ, כפי שקובע החוק. העתירה נותרה תלויה ועומדת בסוף השנה.

ב-27 במרץ דיווח העיתון ידיעות אחרונות כי בחסות חוק השב"כ, השב"כ אוסף נתונים מטלפונים ניידים של כל משתמשי שירותי הטלפון בישראל זה 18 שנה, כולל שיחות, הודעות ומיקומים.

ב-13 בדצמבר דווח בעיתון הארץ כי המשטרה דרשה מספקי אינטרנט לשלב מערכת המסיטה נתונים על חשודים או אנשים המבקרים באתר או בכתובת IP ספציפיים, לעבר מערכת שבשליטת המשטרה. ב-14 בדצמבר שלח ארגון עדאלה מכתב דחוף ליועץ המשפטי לממשלה ולשר לביטחון פנים בדרישה להקפיא את השימוש שהמשטרה עושה במערכת זו, ולהבהיר את חוקיותה, מטרתה ואופן פעולתה.

פרק 2. כיבוד חירויות אזרח, לרבות:

א. חופש הביטוי, כולל חופש העיתונות

החוק מגן בדרך כלל על חופש הביטוי, כולל חופש העיתונות, והממשלה כיבדה בדרך כלל זכות זו. השילוב של עיתונות עצמאית, מערכת משפט יעילה ומערכת פוליטית דמוקרטית מתפקדת קידמו את חופש הביטוי, לרבות חופש העיתונות.

החוק מטיל אחריות נזיקית על כל אדם שיוצא ביוזעין בקריאה פומבית להחרים כלכלית, תרבותית או אקדמית את מדינת ישראל או מוסדות או גופים בישראל או באזורים שבשליטתה בגדה המערבית. כדי לתבוע פיצויים מכוח החוק, על התובעים להוכיח פגיעה כלכלית ישירה. החוק גם מאפשר לשר האוצר להטיל סנקציות מנהליות על מי שקורא לחרם כזה, לרבות הגבלות על השתתפות במכרזים להתקשרויות עם הממשלה ושלילת הטבות ממשלתיות.

החוק מאפשר למנוע את הכניסה לביקור בארץ ממי שקוראים לחרם, ובשנת 2018 פרסם המשרד לעניינים אסטרטגיים רשימה של 20 ארגונים שחבריהם סורבו כניסה. על פי דיווחים בתקשורת מ־30 בספטמבר, משרד הפנים התיר לאזרח הישראלי לשעבר דרור פיילר, שהשתתף במשט לעזה בשנת 2010 ומאז נאסרה כניסתו למדינה, להיכנס לארץ רק לאחר הפקדת ערבות של 100,000 שקל (30,600 דולר).

חופש הביטוי: החוק אוסר על דברי שנאה ותכנים העלולים להסית לאלימות או אפליה על רקע גזע, מוצא, דת, לאום או מגדר. במקרים של דיבור המוגדר כהסתה לאלימות או דיבור שנאה, החוק מסמיך את המשטרה להגביל את חופש הביטוי.

הרשעה על חילול דגל ישראל גוררת עונש מרבי של שלוש שנות מאסר וקנס כספי.

החוק אוסר על אנשים או ארגונים היוזמים פעולה פוליטית או משפטית בחו"ל נגד חיילי צה"ל או מדינת ישראל לקיים פעילויות בבתי ספר, אך עד סוף השנה לא פרסם משרד החינוך את התקנות הדרושות ליישום החוק. גם תומכי החוק וגם מתנגדיו הצהירו כי הוא נועד לפעול נגד ארגון החברה האזרחית שוברים שתיקה - קבוצת יוצאי צבא שמטרתם לסיים את הכיבוש הישראלי בגדה המערבית. ארגון שוברים שתיקה ביקר את החוק כפוגע בחופש הביטוי הפוליטי.

חופש העיתונות והתקשורת, כולל תקשורת מקוונת: כלי תקשורת עצמאיים היו פעילים, והביעו מגוון רחב של דעות ללא הגבלה, למעט כמה יוצאים מן הכלל.

תקנות המשטרה מעניקות לה סמכויות רחבות למניעת גישה של עיתונאים לאירועים אלימים (התפרעויות, הפגנות, מחאות), אם קיים חשש שכניסת עיתונאים תוביל ל"נסיבות מיוחדות", כמו סיכון חיי העיתונאי, עידוד האלימות, שיבוש הליכי חקירה, הפרת פרטיות או הפרת צו סגירה. המשטרה מחויבת גם לשקול

חלופות שימזערו את הפגיעה בחופש העיתונות, למשל על ידי ליווי עיתונאים בעת כניסה למצבים המסוכנים ויציאה מהם.

בחודש אפריל ביקשה לשכת העיתונות הממשלתית מעיתונאים להימנע מדיווח מאזורים חרדיים בגלל חג הפסח.

אלימות והטרדות: עיתונאים פלסטינים שהצליחו להשיג אישורי כניסה לישראל, כמו גם עיתונאים ערבים בירושלים, דיווחו על תקריות של הטרדות, גזענות ולפרקים אלימות בעת שביקשו לסקר חדשות בירושלים, במיוחד בעיר העתיקה וסביבתה. בחודש יוני, הוועד לתמיכה בעיתונאים, ארגון ללא מטרות רווח, הצהיר כי כוחות הביטחון הישראליים ביצעו יותר מ-50 הפרות זכויות אדם נגד עיתונאים פלסטינים שעבדו בירושלים במחצית הראשונה של השנה, ובכלל זה מעצרים וגירוש מהעיר. בחודש מאי, האריך השר גלעד ארדן, אז השר לביטחון פנים, את צו הסגירה נגד משרדי הטלוויזיה הפלסטינית שבמזרח ירושלים בשישה חודשים נוספים, על פי דיווחים בתקשורת. ארדן הורה על הסגירה לראשונה בנובמבר 2019, לאחר שמשטרת ישראל פשטה על המשרדים.

ב-10 ביוני פרסמו גורמים רשמיים מהליכוד בחשבון הטוויטר הרשמי של המפלגה, סרטון הקורא לכלוא את עיתונאי חדשות ערוץ 13 רביב דרוקר בשל סיקורו את משפט ראש הממשלה נתניהו. גורמי הליכוד האשימו את דרוקר בסחיטת עדים, שידור הדלפות פליליות ושיבוש הליכי משפט. ב-25 ביולי עשה ראש הממשלה שימוש בפייסבוק כדי לתאר את ערוץ 12 ככלי תעמולה נגדו ונגד ממשלתו.

בעקבות תקנות החירום לקורונה מ-15 במרץ, המתירות לשב"כ לאכן טלפונים סלולריים של אזרחים למטרות מעקב אחר מגעים, עתר ארגון העיתונאים בישראל לבית המשפט העליון בבקשה להחריג את חברי הארגון במטרה לשמור על חופש העיתונות ולהגן על מקורות של עיתונאים. ב-26 באפריל קבע בית המשפט העליון כי עיתונאי שזוהה כחולה קורונה רשאי לסרב לאיכון השב"כ, ובמקום זאת הוא יעבור חקירה אפידמיולוגית אישית, שבמהלכה העיתונאי לא יחשוף את מקורותיו אלא יתחייב להודיע לגורמי הבריאות על הידבקותו במחלה.

במהלך הפגנות ברחבי הארץ, עיכבה המשטרה עיתונאים, השתמשה נגדם באלימות והחרימה להם ציוד. ב-8 ביוני הכו שוטרים, הפילו לקרקע ואז עצרו את צלם עיתון הארץ, תומר אפלכאום, בתום הפגנה שמחתה על הרחבת הריבונות הישראלית בגדה המערבית. עדים ציינו כי אפלכאום זוהה בכירור כעיתונאי, אולם המשטרה הודיעה כי השוטרים לא הבחינו בתעודת העיתונות שלו אלא רק לאחר האירוע. ב-5 בספטמבר עיכבה המשטרה שני צלמי עיתונות לאחר שצילמו מפגינים מזיזים מחסומים משטרתיים במהלך הפגנה מחוץ למעון ראש הממשלה, על פי נתוני הקרן למגיני זכויות אדם. המשטרה הצהירה כי החרימה

את הציוד מכיוון שבמצלמות היו עדויות לפשע לכאורה שביצעו המפגינים. הצלמים וארגון העיתונאים טענו כי לחומר היה חיסיון עיתונאי. ב-11 בנובמבר דחה בית משפט השלום את בקשת המשטרה להשתמש בתיעוד כראיה, וקבע כי במקרה זה האינטרס הציבורי של עיתונות חופשית, יעילה ואובייקטיבית עולה על האינטרס הציבורי בחקירה הפלילית.

מגבלות צנזורה או תוכן: כל ארגוני התקשורת מחויבים להגיש לצנזורה הצבאית כל חומר שקשור לנושאים צבאיים ספציפיים, או לבעיות בתשתית אסטרטגית כמו אספקת נפט ומים. ארגונים רשאים לערער על החלטות הצנזורה לבית המשפט העליון, והצנזור אינו רשאי לערער על פסק הדין.

חדשות שמודפסות או משודרות בחו"ל כפופות לצנזורה ביטחונית. הממשלה הוציאה באופן קבוע צווים המגבילים פרסום מידע ביטחוני רגיש או חקירות בתהליך, ודרשה מכתבים זרים ותקשורת מקומית לציית לצווים אלה. על פי נתונים שמסר הצבא בעקבות בקשה מכוח חוק חופש המידע שהגיש המגזין +972, התערבה הצנזורה בשנת 2019 ב-1,973 ידיעות מתוך 8,127 שהוגשו לה, ואסרה על פרסום של 202 ידיעות.

על פי ארגון ביקורת העיתונות העין השביעית, המשטרה ביקשה צווי איסור פרסום במהלך חקירת פשעים מסוימים ותיקים מורכבים באופן אוטומטי, ורק במקרים נדירים ביקשה להסיר צווים כאלה לפני סיום עבודתה בתיק. על פי העין השביעית, מדיניות זו החלה בשנת 2015, כאשר מונה למפקח המשטרה סגן ראש שב"כ לשעבר, ויורשיו המשיכו בה.

אומנם ממשלת ישראל שמרה לעצמה את הסמכות לצנזר מטעמי ביטחון פרסומים שיוצאים לאור, אולם ראיות אנקדוטליות מעלות שהרשויות לא בדקו באופן פעיל את העיתון "אל-קודס" היוצא בירושלים או פרסומים אחרים שיוצאים בערבית בירושלים. עורכים ועיתונאים באותן הוצאות לאור דיווחו כי הם מפעילים צנזורה עצמית.

חוקי לשון הרע/הוצאת דיבה: על פי הקרן למגיני זכויות אדם, אנשים פרטיים וארגוני חברה אזרחית המזוהים עם הימין השתמשו בתביעות לשון הרע כדי להרתיע ביקורת ציבורית על הכיבוש הישראלי בגדה המערבית. כך למשל, ב-13 ביולי תבעה המועצה האזורית שומרון את חברת הכנסת לשעבר וראש מכון זולת, זהבה גלאון, בעקבות ביקורת שגלאון פרסמה בטוויטר על ההחלטה להעניק תעודת כבוד לשני מתנחלים שירו והרגו תוקף פלסטיני ב-2019. על פי ארגון בצלם, המתנחלים המשיכו לירות בפלסטיני גם לאחר שכבר לא היווה איום. בחודש יוני הוגשה תביעת דיבה נוספת נגד הארגון של גלאון וארגון בצלם ונגד שלושה אנשים שציצו על האירוע, על ידי יהושע שרמן, האיש שירה בתוקף. עד סוף השנה התביעות עדיין תלויות ועומדות.

ביטחון לאומי: החוק רואה בדברי תמיכה בטרור, ובכלל זה שבח פומבי לארגון טרור, הצגת סמלים, סיסמאות ו"הסתה", כפעולה פלילית מסוג "פעולת טרור". החוק מתיר להטיל הגבלות על שחרור גופות מחבלים ועל הלווייתיהם כדי למנוע הסתה לטרור או הזדהות עם ארגון טרור או מעשה טרור.

בשנת 2017 הטיל בית המשפט העליון מגבלות על הנוהג של השב"כ לזמן לחקירה באזהרה פעילים פוליטיים ישראלים החשודים בפעילות "חתרנית" שאינה קשורה לטרור או ריגול, זימון שמעיד שהם עשויים להיות מואשמים בעבירה. זימון כזה יכול להתבצע רק לאחר התייעצות עם היועץ המשפטי של השב"כ. על המשטרה והשב"כ להבהיר כי התשאול אינו חובה והאדם שזומן אינו מחויב להגיע; ועל השב"כ להבהיר במהלך תשאול כי הצהרות החשוד לא יוכלו לשמש בבית המשפט בהליכים אחרים.

חופש האינטרנט

הממשלה ניטרה את התקשורת האלקטרונית למטרות ביטחוניות, וצנזרה תוכן מקוון החשוד כלא חוקי על פי החוק המקומי. החוק מסמיך את שופטי בית המשפט המחוזי להגביל את הגישה לאתרי אינטרנט כדי למנוע ביצוע פשעים. יחידת הסייבר בפרקליטות המדינה ביקשה גם כי חברות תיווך תוכן יסירו או יגבילו את הגישה לתוכן ולחשבונות החשודים בהפרה של החוק המקומי. הנתונים של יחידת הסייבר הראו כי מספר הבקשות להסרת תוכן בשנת 2019 עלה ב-37% לעומת 2018. בכ-90% מתוך 19,606 הבקשות שהוגשו, מתווכי תוכן הסירו מרצונם את התוכן מהפלטפורמות שלהם. על פי נתוני יחידת הסייבר, 76% מהבקשות מקורם בעבירות הקשורות לארגון טרור, ו-22% בעבירות הסתה. האגודה לזכויות האזרח בישראל וארגון עדאלה הגישו עתירה לבית המשפט העליון נגד תוכנית המסלול מרצון, בטענה שהתוכנית מפירה את חופש הביטוי ואת הזכות להליך הוגן. העתירה נותרה תלויה ועומדת בסוף השנה.

חופש אקדמי ואירועי תרבות

היו כמה מקרים של הגבלות ממשלתיות על חופש אקדמי או אירועי תרבות.

החוק אוסר על מוסדות שמקבלים מימון ממשלתי לעסוק בהנצחת ה"נכבה" או "האסון" - המונחים שמשמשים את הפלסטינים לתיאור עקירתם של פלסטינים במהלך מלחמת העצמאות של ישראל ב-1948. בין הפעילויות האסורות על פי החוק נכללים שלילת קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית וציון יום העצמאות של ישראל או יום הקמת המדינה כיום אבל.

בחודש ינואר הרחיקה עיריית ראשון לציון מורה לאזרחות מתפקידו, בעקבות תלונות על שהביע "עמדות שמאל רדיקליות" בכיתה וברשתות החברתיות, אם כי האישום לגבי הרשתות החברתיות לא נידון בשימוע

לסיום העסקתו. האגודה לזכויות האזרח הצהירה כי אירועים כאלה עלולים להוביל מורים ליישם צנזורה עצמית העומדת בסתירה לשליחותם כאנשי חינוך.

ב-19 באוגוסט התערב שר החינוך יואב גלנט בתוכנית הלימודים של מקצוע התנ"ך, ופסל מערכונים סאטיריים על ההיסטוריה היהודית שנלקחו מתוכנית הטלוויזיה "היהודים באים", בעקבות מחאה של רבנים אורתודוקסים לאומנים. ב-21 באוגוסט דרשה האגודה לזכויות האזרח מהיועץ המשפטי לממשלה להורות לשר כי אין לו סמכות להתערב בתוכנית הלימודים הבית ספרית.

הרשויות הישראליות הציגו גרסה ערוכה של תוכנית הלימודים של הרשות הפלסטינית עבור בתי ספר בשכונות במזרח ירושלים שמחקה מידע מסוים על ההיסטוריה והתרבות הפלסטינית. הרשויות הישראליות ביקשו לקשור את המימון לבתי ספר אלה עם שימוש בתוכנית לימודים ישראלית. חלק מהפלסטינים הביעו דאגה ממה שהם ראו כמאמצים ישראליים לכפות דעות ישראליות על תלמידים אלה. אחרים בירכו על תוכנית הלימודים הישראלית ועל המשאבים הנוספים שיתלוו אליה, בזכות השיפור בהכשרת התלמידים בירושלים לתעסוקה בשוק העבודה הישראלי, בהשוואה לתעסוקה בשכר נמוך יותר באזורים שבשליטת הרשות הפלסטינית בגדה המערבית, או בענפי עבודת כפיים וענפים נמוכי שכר בישראל.

ממשלת ישראל השאירה על כנם איסורים שהוטלו על חלק מהמוסדות הפלסטיניים הבולטים בירושלים, כגון לשכת המסחר בירושלים ובית האוריינט, ששימש בפועל כמטה אש"ף. הממשלה חידשה צו סגירה למוסדות אלה ואחרים מכוח חוק משנת 1994 שהתקבל לאחר הסכמי אוסלו, המחייב את הרשות לקבל אישור ישראלי לפתוח נציגות או לערוך ישיבה באזורים שישראל מכירה בהם כנתונים לריבונותה. כמו כן, הממשלה המשיכה לאכוף את סגירת המוסדות הפלסטיניים ואת אירועי התרבות בירושלים שלטענתה נהנו מהשתתפות או תמיכה של הרשות הפלסטינית, הסיתו לאלמות נגד ישראל, או הציגו תכנים אנטי-ישראליים או מעוררי התנגדות אחרים. הרשויות הישראליות אמרו כי הן גם יעכבו ויאסרו על גורמים הקשורים לרשות הפלסטינית בירושלים לנהל פעילויות הקשורות לרשות. על פי עיתון "הארץ", המשרד לביטחון פנים אישר עשרות צווים כאלה במהלך השנה. בתגובה הציגו פקידי הרשות מכתב משנת 1993 ששלח שר החוץ הישראלי דאז שמעון פרס לעמיתו הנורווגי, יוהאן הולט, כהוכחה להסכמה להתיר מוסדות ופעילויות של פלסטינים במזרח ירושלים.

ב. החופש להתאגדות ולאסיפה החוק מגן על החופש להתאגד ולהתאסף בצורה שקטה ובדרכי שלום, ובדרך כלל כיבדה הממשלה זכויות אלה.

חופש האסיפה בדרכי שלום

החוק מגן על זכות זו, ובדרך כלל הממשלה כיבדה אותה.

חוק הקורונה שעבר באפריל וכן תקנות החירום, אפשרו את קיום הפגנות במהלך משבר הקורונה, ובתנאי שהמשתתפים שומרים על ריחוק חברתי. אולם בכמה מקרים הטילה המשטרה מגבלות נוספות על יכולתם של אנשים להתאסף למחאה שקטה. ב-29 בספטמבר העבירה הכנסת תיקון לחוק שהגביל את הזכות להפגין לטווח של 1 ק"מ מהבית ולקבוצות של עד 20 איש, לתקופה של 14 יום. ב-12 באוקטובר, בעקבות עתירה נגד החוק שהוגשה לבית המשפט העליון ב-30 בספטמבר, הודיעה הממשלה כי היא לא תאריך את התקנה המגבילה את יכולת ההפגנה למרחק שלקילומטר מהבית אחרי ה-13 באוקטובר. הממשלה לא ביטלה את התיקון, והשאירה בידיה את האפשרות לשוב ולהשתמש בו. העתירה נותרה תלויה ועומדת בסוף השנה.

המשטרה רשמה קנסות בגין הפרות לכאורה של תקנות הקורונה במהלך הפגנות נגד ראש הממשלה. ב-14 באפריל קנסה המשטרה שני מפגינים בכפר סבא באשמת התקהלות בלתי חוקית. המפגינים טענו שהם שמרו על מרחק של שני מטרים במהלך ההפגנה, וכי הם רואים בקנסות מאמץ משטרתי להרתיע מפני פעילות פוליטית המוגנת בחוק. ב-26 ביולי פורסמה בתקשורת הקלטה שבה מפקד משטרת מחוז ירושלים, דורון ידיד, אומר לשר לביטחון פנים אמיר אוחנה כי המשטרה קנסה 160 אנשים על כך שלא עטו מסכה במהלך הפגנה ליד בית ראש הממשלה, בתגובה לבקשתו של אוחנה להתערבות משטרתית לדיכוי המחאה הפוליטית.

ב-24 בנובמבר הגישה התביעה שני כתבי אישום נגד מפגינים שהפגינו נגד הממשלה. הרשויות הגישו כתב אישום נגד גונן בן יצחק, ממנהיגי קבוצת המחאה קריים מיניסטר, באשמת התקהלות בלתי חוקית והפרעה לשוטר במילוי תפקידו, לאחר שנשכב בנתיב נסיעה של מכת"זית כדי למנוע את השימוש בה נגד מפגינים במהלך הפגנה בחודש יולי.

היו דיווחים כי המשטרה הפעילה כוח מופרז בתגובה להפגנות. כך למשל, ב-22 באוגוסט, במהלך הפגנה ליד בית ראש הממשלה, תקף סגן ניצב ניסו גואטה פיזית את המפגינים, כולל הכאת מפגין וגרירתו על הקרקע, וכן הכה צלם. המשטרה עצרה שני מפגינים שעל פי החשד תקפו את גואטה, אך צילומי וידיאו הראו כי התקיפה שביצע גואטה לא הייתה בתגובה לתקיפה נגדו; המפגינים העצורים שוחררו לאחר מכן. ב-29 בנובמבר הוגש כתב אישום נגד גואטה בגין תקיפה. התביעה סגרה תלונות נוספות נגד גואטה עקב חוסר ראיות.

המשטרה השתמשה בתותח מים (מכת"זית) המתז סילוני מים או "מי בואש" לפיזור הפגנות. בצילומי וידיאו מהפגנה שנערכה ב-24 ביולי מחוץ לבית ראש הממשלה, מתועד תותח מים שמתז מים בפניו של

מפגין, חרף תקנות המשטרה האוסרות לעשות זאת. הוועדה לענייני פנים ואיכות הסביבה של הכנסת קיימה בעקבות זאת דיונים על טקטיקות המשטרה במהלך הפגנות, ודרשה לפרסם נוהל משטרתית מתוקן בנוגע לשימוש בתותחי מים. לאור הדיונים בוועדת הכנסת, נמחקה ב-9 בספטמבר עתירה של קבוצת מחאה נגד השימוש בתותחי מים בהפגנות. על פי עיתון הארץ, ההליך המשטרתית שפורסם בספטמבר כלל הקלות על הגבלות קודמות בנוגע לשימוש בתותחי מים. הרשויות השתמשו ב"בואש" לפיזור קבוצות של חרדים שהפגינו נגד דרישות הגיוס לצבא. עתירה משנת 2018 נגד השימוש ב"בואש" בשטחים עירוניים צפופים נמחקה על ידי בית המשפט העליון ב-19 באוגוסט, בעקבות שינוי בנוהלי המשטרה והגבלת השימוש בשיטה. ב-23 בדצמבר הגיש פעיל חרדי עתירה הטוענת לשימוש סלקטיבי של המשטרה ב"בואש".

בחודש אוקטובר שלחה האגודה לזכויות האזרח מכתבים ליועץ המשפטי לממשלה בדרישה לממשלה לשים קץ לשיטות המשטרתיות המגבילות את חופש האספה השקטה במהלך הפגנות, ובכלל זה לשליטה בקהל במהלך צעדות מחאה באמצעות הגבלת המפגינים לאזורים קטנים, לדרישה מהמפגינים להציג את תעודות הזהות שלהם ותיעוד הפרטים, לשימוש בטלפונים סלולריים פרטיים לשם הקלטת סרטוני וידיאו של ההפגנות, ולשימוש שהמשטרה עושה בשוטרים סמויים כדי לעצור מפגינים.

חופש ההתאגדות

החוק מגן על זכות זו, והממשלה בדרך כלל כיבדה אותה.

החוק אוסר על רישום אגודה או מפלגה שמטרותיה כוללות הכחשה של קיומה של מדינת ישראל או של אופייה הדמוקרטי של המדינה.

החוק מחייב ארגוני חברה אזרחית שיותר ממחצית מימונם מגיע מממשלות זרות, לציין עובדה זו בפרסומיהם הרשמיים, בבקשות להשתתפות בישיבות הכנסת, באתרי אינטרנט, בקמפיינים ציבוריים ובכל תקשורת עם הציבור. החוק מטיל קנס כספי על ארגוני חברה אזרחית המפירים כללים אלה. עד סוף השנה, הממשלה לא נקטה צעדים משפטיים נגד אף ארגון חברה אזרחית בגין אי-ציות לחוק.

ארגוני חברה אזרחית מקומיים, ובמיוחד אלה המתמקדים בבעיות זכויות אדם וביקורתיים כלפי הממשלה, טענו כי הממשלה ביקשה להרתיע אותם ולמנוע מהם מלקבל מימון ממשלתי זר (ראו פרק 5).

ג. חופש הדת

ראו דוח חופש הדת הבינ-לאומי של מחלקת המדינה, בכתובת:

<https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

החוק מגן על חופש התנועה בתוך הארץ, נסיעות לארצות זרות, הגירה וחזרה למולדת, והממשלה כיבדה בדרך כלל זכויות אזרח אלה.

הממשלה הטילה מגבלות על חופש התנועה במטרה לרסן את התפשטות הקורונה באמצעות תקנות שעת חירום.

הגדר שהפרידה בין מרבית שטחי הגדה המערבית לישראל חצתה גם מספר קהילות בירושלים, והשפיעה על גישת התושבים למקומות פולחן, תעסוקה, אדמות חקלאיות, בתי ספר ובתי חולים, כמו גם על התנהלות עיתונאים ועל פעילות של סיוע הומניטרי וארגוני חברה אזרחית. לדוגמה, להגבלות הגישה בירושלים הייתה השפעה שלילית על חולים פלסטינים וצוותים רפואיים בכל נסיעה לאחד מששת בתי החולים הפלסטיניים במזרח ירושלים לצורך טיפול מתמחה, ובכלל זה עיכובים במחסומים שנמשכו עד שעתיים. הרשויות הגבילו לעיתים את התנועה הפנימית בשכונות הפלסטיניות בירושלים ובעיר העתיקה בירושלים, וחסמו מעת לעת כניסות לשכונות של עיסאווייה, סילוואן וג'בל מוכאבר שבמזרח ירושלים. הממשלה טענה שהגדר היתה נחוצה מטעמי ביטחון, וכי הגבלות התנועה בירושלים היו זמניות, וישמו רק כשנדרשו לצורך חקירה, שלום הציבור, הסדר הציבורי או כאשר לא היתה חלופה אחרת.

על פי ארגון החברה האזרחית קו לעובד, הנחיות הקורונה של משרד הבריאות אסרו על מהגרים העובדים כמטפלים לעזוב את מקום עבודתם, וכתוצאה מכך חלק מהמטפלים עבדו ברצף, ללא חופשות. בעקבות בקשה שהגיש הארגון, קבעה תקנה ממשלתית מה־8 במאי כי מהגרים העובדים בטיפול יהיו רשאים לקבל את יום המנוחה השבועי שלהם מחוץ למגורי המעסיק אם הם גרים בדירה ללא שותפים, דרישה שהעובדים אינם יכולים לעמוד בה.

יציאה מחוץ לגבולות המדינה: האזרחים בדרך כלל היו חופשיים לנסוע לחו"ל, ובתנאי שלא היו עמדו נגדם חובות צבאיות או הגבלות מנהליות. הממשלה רשאית למנוע מאזרחים לצאת מהארץ עקב שיקולי ביטחון, חובות שלא שולמו או הליכי גירושין שלא נפתרו. הרשויות אינן מתירות לאף אזרח לנסוע למדינה שנמצאת רשמית במצב לוחמה עם ישראל, ללא אישור ממשלתי. הגבלה זו כוללת נסיעות לאיראן, עירק, לבנון, ערב הסעודית, סוריה ותימן. הממשלה הגבילה את היציאה מגבולות המדינה בעקבות הקורונה, אך המשיכה לאפשר כניסת אזרחים ומבקרים יהודים שהגיעו ללימודים בישיבות. הממשלה סגרה את הגבול עם מצרים, אף שמצרים פתחה את מעבריה לאזרחים זרים ב־1 ביולי. ב־23 בספטמבר נדחתה עתירה לבית המשפט העליון בדרישה לפתוח את הגבול למצרים.

הממשלה דורשת מכל האזרחים להצטייד בהיתר מיוחד כדי להיכנס לשטח A בגדה המערבית (האזור שעל פי הסכם הביניים נתון לשליטה אזרחית וביטחונית של הרשות הפלסטינית), אך הממשלה אפשרה לאזרחי ישראל הערבים גישה לשטח A ללא אישורים.

ממשלת ישראל המשיכה בביטולים סלקטיביים של אישורי שהייה לחלק מתושבי ירושלים הפלסטינים. פירוש הדבר שתושבים אלה לא יכלו לחזור להתגורר בירושלים. הסיבות לביטול כללו החזקת תושבות או אזרחות של מדינה אחרת; מגורים במדינה אחרת, בגדה המערבית או בעזה במשך יותר משבע שנים; או - הנפוץ ביותר - חוסר-יכולת להוכיח ש"מרכז החיים" (המתפרש כמגורים מלאים) נמצא בירושלים.

משרד החוץ הישראלי דיווח כי החל מ-28 באוקטובר ביטלה ממשלת ישראל 17 היתרי תושבות בירושלים בנימוק של תקנה 11 א לתקנות הכניסה לישראל, הנוגעת לאנשים ששהו מחוץ לישראל יותר משבע שנים או רכשו אזרחות/מעמד תושבות קבע מחוץ לישראל. חלק מהפלסטינים שנולדו בירושלים אך למדו בחו"ל דיווחו כי איבדו את מעמד התושבות שלהם בירושלים, אך הממשלה הכחישה כי ביטלה את מעמד התושבות של מי שעזב לצורך לימודים בחו"ל בלבד. הממשלה הוסיפה כי לא תבוטל תושבות של אנשים השומרים על "זיקה לישראל", וכי תושבים לשעבר שרוצים לחזור לישראל יוכלו לקבל מעמד מחודש של תושבות בתנאים מסוימים.

פלסטינים המחזיקים באישור תושב שהונפק על ידי ממשלת ישראל, אך לא במסמכים של הרשות הפלסטינית או הירדנית, נזקקו למסמכים מיוחדים כדי לנסוע לחו"ל.

אזרחות: החוק מתיר לבתי משפט לעניינים מנהליים לאשר בקשה של שר הפנים לבטל אזרחות של אדם מטעמי הפרת אמונים למדינת ישראל או בעקבות הרשעה במעשה טרור. החוק מקנה לשר את הסמכות לבטל תושבות קבע על רקע דומה. ערעורים שהגישו ארגון עדאלה והאגודה לזכויות אזרח נגד ביטול אזרחות של שני אנשים שהורשעו במעשה טרור, ואשר הטילו ספק גם בחוקתיות החוק עצמו, נותרו תלויים ועומדים בסוף השנה.

ה. מעמדם של עקורים בתוך המדינה והטיפול בהם

לא רלוונטי

ו. הגנה על פליטים

הממשלה שיתפה פעולה עם נציבות האו"ם לפליטים (UNHCR) וארגונים הומניטריים אחרים, לשם מתן הגנה וסיוע לפליטים, מבקשי מקלט, חסרי מדינה או נזקקים אחרים, למעט כמפורט להלן. הממשלה לא אפשרה לנציבות האו"ם לפליטים גישה לצורך פיקוח שוטף על מתקן המעצר בשדה התעופה בן גוריון.

פגיעה במהגרים, פליטים וחסרי מדינה: קהילות עם ריכוזים גדולים של מהגרים מאפריקה היו מדי פעם יעד לאלימות. נוסף על כך מדיניות הממשלה בנושא חוקיות העבודה אילצה פליטים רבים לעבוד בעבודות "לא רשמיות", מצב שחשף אותם יותר ליחס גרוע ותנאי עבודה מפוקפקים מצד מעסיקיהם. בניגוד למשטרה או לשב"ס, לרשות האוכלוסין וההגירה לא היה גוף חיצוני שאליו יכלו המהגרים להגיש תלונות אם חוו אלימות, על פי המוקד לפליטים ומהגרים.

ב-20 ביולי זיכה בית משפט מחוזי את קצין שב"ס רונן כהן ואת חייל צה"ל יעקב שמבה, מאשמת תקיפה חמורה של מבקש המקלט האריתראי הפטום זרום בשנת 2015. מאבטח בתחנת האוטובוסים המרכזית בבאר שבע ירה בזרום, לאחר שסבר בטעות שהוא המחבל האחראי לפיגוע שהתרחש כמה דקות קודם לכן. לאחר הירי, קבוצת נוכחים שצפו במתרחש הכו את זרום, ומאוחר יותר הוא מת בבית החולים. נגד המאבטח לא הוגש כתב אישום, ושני אנשים נוספים קיבלו עונש מופחת בעקבות עסקאות טיעון שהושגו ב-2018.

גירוש: הממשלה העניקה הגנה מסוימת מפני גירוש או החזרה של פליטים למדינות שבהן קיימת סכנה לחייהם או לחירותם, והצהירה כי היא מחויבת לעקרון אי-החזרה.

עד 30 בספטמבר היו בישראל 31,012 מהגרים ומבקשי מקלט לא חוקיים, מהם 28,175 יוצאי אריתראה או סודן, על פי רשות האוכלוסין וההגירה.

הממשלה הציעה למהגרים לא חוקיים תמריצים כדי לעזוב את הארץ לאוגנדה, כולל מימון כרטיס הטיסה וקבלת מענק כספי. הממשלה טענה כי ממשלת המדינה תספק זכויות מלאות במסגרת הסכמים סודיים עם ישראל, אך ארגוני חברה אזרחית ונציבות האו"ם לפליטים אישרו כי מהגרים שהגיעו ליעד לא קיבלו זכויות תושבות או תעסוקה. מ-1 בינואר עד 30 בספטמבר, עזבו בסך הכול 663 מהגרים לא חוקיים את המדינה בעקבות הלחץ שהופעל עליהם, לעומת 2,024 בשנת 2019. ארגוני חברה אזרחית טענו שרבים מאלה שעזבו למדינות אחרות חוו יחס מתעלל במדינות אלה, וכי עזיבה כזו עשויה להיחשב בגדר גירוש.

גישה לקבלת מקלט: החוק קובע אפשרות למתן מקלט או מעמד של פליט. הממשלה הקימה מערכת למתן הגנה לפליטים, אך לעיתים נדירות העניקה מעמד של פליט. על פי ארגון היאס, מתוך 64,542 בקשות מקלט שהוגשו לרשות האוכלוסין וההגירה בשנים 2011–2019, 39 בקשות (0.06%) אושרו ו-121 (0.2%) נדחו לאחר בחינה מלאה. 16,777 נוספות (26%) נדחו על הסף או שהיו בתהליכים מזורזים

שונים. סך הכול 34,624 בקשות (54%) נותרו תלויות ועומדות. 12,941 בקשות (20%) נסגרו עקב עזיבה או חוסר שיתוף פעולה.

מרבית מבקשי המקלט קיבלו אשרה זמנית המחייבת חידוש תכוף אשר זמין בשני מיקומים בלבד בארץ. הממשלה העניקה לאנשים אלה צורה מוגבלת של הגנה קבוצתית הנוגעת לחופש תנועה, הגנה מפני גירוש וגישה מסוימת לשוק העבודה. ארגוני סנגור טענו כי מדיניות הממשלה ברובה כוונה להרתיע את הגעתם של מבקשי מקלט עתידיים באמצעות הפעלת לחץ על אלו שכבר נמצאים במדינה לעזוב, או באמצעות הגבלת הגישה שלהם לשירותים חברתיים ורפואיים או מניעתה או אי-בחינת בקשות המקלט שלהם.

מהגרים לא חוקיים המועדים לגירוש, לרבות כאלה שטוענים אך אינם מסוגלים להוכיח שהם אזרחים של מדינות הכלולות במדיניות אי-החזרה של ישראל, הועברו למעצר ללא הגבלת זמן אם סירבו לעזוב לאחר שקיבלו צו גירוש. בסוף שנת 2018 היו במעצר 165 מהגרים עם אזרחות לא ידועה או שנויה במחלוקת.

על פי ארגון היאס, עד ה-6 ביוני בחנה רשות האוכלוסין וההגירה רק 21 בקשות מקלט של אזרחים אריתראים, למרות הודעת הממשלה משנת 2019 כי היא תבחן מחדש את כל בקשות מבקשי המקלט מאריתראה, כולל 3,000 בקשות שנדחו בעבר. רשות האוכלוסין וההגירה הכירה בשבעה אריתראים כפליטים במחצית הראשונה של השנה, על פי נציבות האו"ם לפליטים. הממשלה המשיכה שלא לבחון בקשות מקלט של אזרחי סודן מזרפור, חבל הנובה והנילוס הכחול, למרות התשובה של רשות האוכלוסין וההגירה לבית המשפט העליון ב-2018 בנוגע לצורך לבחון מחדש ולבקש מידע נוסף על אודות 1,500 בקשות כאלה. ב-31 באוגוסט הודיעה הממשלה לבית המשפט העליון כי חוסר הבהירות הפוליטית לגבי סודן אינו מאפשר גיבוש קריטריונים לבחינת הבקשות, ואינו מאפשר הכרעה בבקשות בודדות של המגיעים מזרפור.

ב-13 באוקטובר פסק בית המשפט העליון כי 600 סודנים שקיבלו מעמד הגנה מיוחד בשנת 2007 ייחשבו כפליטים.

לפלסטינים תושבי הגדה המערבית שטענו כי הם נמצאים בסכנת חיים בשל נטיית המיניתי או מסיבות אחרות כמו אלימות במשפחה, לא הייתה גישה למערכת המקלט בישראל; עם זאת, רבים מהם התגוררו בישראל ללא מעמד חוקי. ארגוני חברה אזרחית ציינו כי מצב זה הותיר אנשים שטענו כי אינם יכולים לחזור לגדה המערבית מחשש רדיפה, במצב שבו הם פגיעים לסחר בבני אדם, אלימות וניצול. חלק מהפלסטינים המשתייכים לקהילת הלסביות, הומואים, דו-מיניים, טרנסג'נדרים, קווירים או אינטרסקס (להטב"ק+) הצליחו להשיג היתר זמני ממתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש), המאפשר להם להישאר בישראל, אם כי ללא אישור עבודה וללא גישה לשירותים חברתיים. עד סוף השנה, עתירה

שהגישו ארגוני חברה אזרחית לבית המשפט העליון בדרישה לזכויות אלה נותרה תלויה ועומדת. לפי נתוני נציבות האו"ם לפליטים, המתפ"ש ביקש כתנאי לאישור הוכחה שנעשה מאמץ לעבור להתגורר במדינה שלישית. הממשלה הצהירה כי המתפ"ש בוחן את הסוגיה בכל מקרה לגופו. בעקבות עתירה מנהלית שהגיש ארגון היאס ב-1 במרץ, השיקה רשות האוכלוסין וההגירה תוכנית שאפשרה לפלסטינים שהוכרו כקורבנות סחר בבני אדם לעבוד בישראל.

ב-9 בפברואר הורה בית המשפט העליון לממשלה להכיר במשפחה מחוץ השנהב כפליטים, בשל החשש של בנות המשפחה הקטינות להיחשף לפרקטיקת השחתת איבר המין הנשי בחוץ השנהב, כשבית המשפט מטיל את נטל ההוכחה בדבר חלופה למגורים על הממשלה.

הממשלה לא קבלה בקשות מקלט בשדה התעופה.

ארץ מוצא/מעבר בטוחה: רשות האוכלוסין וההגירה יישמה נוהל מהיר לדחיית בקשות מקלט ממבקשים מגיאורגיה, אוקראינה ורוסיה, שמושרד הפנים קבע כי הן מדינות בטוחות.

חופש תנועה: החוק מאפשר לממשלה לעצור מבקשי מקלט ממדינות שמדיניות הממשלה אוסרת על גירוש אליהן, למשך תקופה של שלושה חודשים. הממשלה רשאית לעצור ללא משפט ולתקופה בלתי מוגבלת, מהגרים לא חוקיים אשר היו מעורבים בהליך פלילי (ראו פרק 71).

הרשויות אסרו על מבקשי מקלט ששוחררו ממעצר לאחר הגעתם לארץ, להתגורר באילת, תל אביב, ירושלים, פתח תקווה, נתניה, אשדוד ובני ברק - ערים שכבר יש בהן ריכוז גבוה של מבקשי מקלט.

תעסוקה: בעקבות פסיקת בית המשפט העליון משנת 2019, הממשלה הסירה את הנוסח מהוויזות של מבקשי מקלט אריתראים וסודנים לפיו האשרה שלהם אינה אשרת עבודה. לפי המוקד לפליטים ומהגרים, העסקת מבקשי מקלט נותרה עבירה שאינה נאכפת עקב התחייבות הממשלה לבית המשפט העליון. על פי נציבות האו"ם לפליטים, על מבקשי מקלט ממדינות שאינן נכללות במדיניות אי-ההחזרה של ישראל נאסר לעבוד למשך שלושה עד שישה חודשים לאחר הגשת בקשותיהם, אם לא הייתה להם ויזה לפני הגשת הבקשה. על מבקשי מקלט חל איסור לעבוד בחוזים ממשלתיים, ובכלל זה בהתקשרויות עם ממשלים מקומיים לצורך שירותי ניקיון ותחזוקה, אשר לעיתים קרובות העסיקו מהגרים לא חוקיים.

ב-23 באפריל ביטל בית המשפט העליון חוק שחייב מעסיקים לנכות 20% משכר מבקש המקלט כתמריץ לעודד את עזיבתם את הארץ. בית המשפט ראה את הניכוי של 20% כבלתי חוקתי וכפגיעה בזכות לקניין אישי של אוכלוסייה דלת אמצעים ובעלת משכורות נמוכות. בית המשפט השאיר על כנו פיקדון נוסף בגובה 16% (שווה להטבות סוציאליות), ששולם רק על ידי המעסיקים כתמריץ לעזיבה. נוסף על עצירת

הפרקטיקה של ניכויי שכר, בית המשפט הורה לרשות האוכלוסין וההגירה להחזיר למבקשי המקלט את מלוא הסכום שנוכה משכרם בתוך 30 יום. פסק הדין של בית המשפט העליון הגיע בתגובה לעתירה של ארגוני חברה אזרחית משנת 2017. עד דצמבר קיבלו 14,473 מבקשי מקלט החזרים בסכום כולל של 210.5 מיליון שקל (63.1 מיליון דולר). 3,445 מבקשי מקלט טרם הגישו בקשה להחזרים עד סוף השנה.

נכון לחודש פברואר, על פי רשות האוכלוסין וההגירה, היה פער של 710 מיליון שקל (217.6 מיליון דולר) בין הכספים שנוכו משכר מבקשי המקלט לבין הכספים שהפקידו עבורם המעסיקים. על פי מידע ממשרד העבודה שפרסם עיתון הארץ ב-9 באוגוסט, נפתחו במשרד 60 תיקי חקירה נגד מעסיקים שניכו כספים אך לא הפקידו כספים. 30 מעסיקים קיבלו קנסות וחמשת ההליכים הפליליים שנפתחו הובילו לכתב אישום אחד.

על פי ארגוני חברה אזרחית, לפחות 70% ממבקשי המקלט בישראל נותרו ללא עבודה עקב משבר הקורונה ולא היו זכאים לדמי אבטלה או לשירותים סוציאליים אחרים.

החוק מונע ממהגרים לשלוח כסף לחו"ל, מגביל את הסכום שהם רשאים לקחת איתם כשהם עוזבים לסכום השקול לשכר המינימום כפול מספר החודשים ששהו במדינה, ומגדיר הוצאת כסף נוסף מהמדינה כהלבנת הון.

גישה לשירותים בסיסיים: פליטים מוכרים כחוק קיבלו שירותים סוציאליים, כולל גישה למערכת הבריאות הלאומית, אך ברוב המקרים לא העניקה הממשלה למבקשי המקלט הטבות סוציאליות. מבקשי מקלט יכלו להירשם לתוכנית ביטוח בריאות רק באמצעות מעסיקיהם. ללא ביטוח דרך המעסיק, או אם המעסיק לא הסדיר להם פוליסת ביטוח פרטית כנדרש בחוק, נותרו מבקשי המקלט עם גישה לטיפול חירום בלבד. משרד הבריאות הציע ביטוח רפואי לילדים קטינים של מבקשי מקלט בעלות של 120 שקל (37 דולר) לחודש, אך ילדים של מהגרים חסרי מעמד לא נכללו בתוכנית זו.

ב-30 בנובמבר הורה בית המשפט העליון למשרד הבריאות לאפשר לילדי מהגרים חסרי מעמד להיות מכוסים בפוליסת ביטוח בריאות לאומית, כפי שביקש ארגון רופאים לזכויות אדם בעתירה מטעמו; עם זאת, משרד הבריאות המשיך להדיר ילדים אלה, על פי רופאים לזכויות אדם. הממשלה מימנה מרפאה ניידת ותחנות בריאות לאימהות ותינוקות בדרום תל אביב, הנגישות למהגרים ולמבקשי מקלט. בתי חולים העניקו טיפול חירום למהגרים וטיפלו בחולי הקורונה שבהם, אך לרוב מנעו מממשך טיפול ממי שלא שילם, על פי רופאים לזכויות אדם. בשל הקורונה, הספק היחיד של שירותי בריאות הנפש במימון ממשלתי נאלץ להגביל את שירותיו, וכתוצאה מכך ניתנו שירותים ל-250 מטופלים בלבד. מבקשי מקלט שהוכרו כקורבנות סחר בבני אדם היו זכאים לשיקום וטיפול. נפגעי עינויים לא קיבלו את אותה זכאות.

על פי נתוני א.ס.ף, כמה רשויות מקומיות הפרידו באופן בלתי חוקי בין ילדים של מבקשי מקלט לילדים אחרים בבתי ספר ובגנים. כך למשל, עיריית פתח תקווה עיכבה את הרישום של ילדים אריתראים לגני ילדים ספציפיים, כדי שבתי הספר שלה יתמלאו בתלמידים אחרים, וכך תוכל העירייה לשבץ את כל הילדים האריתראים ביחד, בנפרד מילדים ישראלים. עתירה מנהלית שהוגשה נגד העירייה ב-7 ביולי על ידי א.ס.ף, אוניברסיטת חיפה והאגודה לזכויות האזרח, הביאה לשיבוץ 140 ילדים אריתראים בגנים משולבים. ב-19 בנובמבר הגיעו העותרים להסכם עם העירייה ומשרד החינוך ולפיו רישום הילדים בעתיד ייעשה באופן משולב, ותנאי הרישום יהיו שווים לכל הילדים.

פתרונות לטווח הארוך: לא קיים נוהל המאפשר לפליטים מוכרים להתאזרח. על פי הקליניקה לזכויות פליטים של אוניברסיטת תל אביב, ורק בנסיבות הומניטריות יוצאות דופן רשאי פליט מוכר לקבל תושבות קבע.

הגנה זמנית: הממשלה העניקה הגנה זמנית לאנשים שלא הכירה בהם כפליטים, או שייתכן שאינם זכאים למעמד פליט, בעיקר מהגרים לא חוקיים מאריתראה וסודן כפי שצוין לעיל.

ז. מחוסרי אזרחות

לפי ההערכות, 23,000 דרוזים החיים בשטח שנכבש מסוריה בשנת 1967 סירבו ברובם לקבל אזרחות ישראלית אף שמאז 1981 הם זכאים לה, ומעמדם כאזרחים סורים אינו ברור. הם מחזיקים בתעודות זהות ישראליות שבהן רשום להם לאום "לא מוגדר".

בעקבות מקרים שבהם בוטלה אזרחותם של בדואים כאשר הגיעו לקבל שירותים במשרד הפנים, ציין גורם רשמי ברשות האוכלוסין וההגירה בישיבת ועדת הפנים של הכנסת ב-11 באוגוסט, כי רבים מבין 2,624 הבדואים שאזרחותם בוטלה בטעות על ידי משרד הפנים לא יכלו להשתתף בבחירות הארציות. לדברי פקיד רשות האוכלוסין וההגירה, מתוך 500 הבדואים שהיו רשומים בטעות כישאליים משום שהיו ילדים של תושבי קבע, 362 התאזרחו, 134 לא השלימו את התהליך, ושישה לא התאזרחו מסיבות אחרות, כולל סיבות ביטחוניות.

פרק 3. החופש לקחת חלק בתהליך הפוליטי

החוק בישראל קובע את זכות האזרחים לבחור את ממשלתם בבחירות תקופתיות חופשיות והוגנות, המתקיימות בהצבעה חשאית ומבוססות על זכות בחירה אוניברסלית ושווה. תושבי ירושלים הפלסטינים שהם בעלי מעמד של תושבות קבע רשאים להצביע בבחירות העירוניות ולהיבחר לחלק מהמשרות העירוניות, אך לא לראשות העיר, והם אינם רשאים להצביע בבחירות הכלליות או לכהן בכנסת.

בחירות והשתתפות פוליטית

בחירות אחרונות: לפי משקיפים, הבחירות לכנסת שנערכו ב-2 במרץ היו חופשיות והוגנות. יותר מ-71% מבעלי זכות הבחירה הצביעו. במהלך הבחירות של חודש מרץ הבחינו המשקיפים באי-סדרים מינימליים שלא השפיעו על התוצאה הסופית.

לאחר שמשרד הפנים ביטל רטרואקטיבית את אזרחותם של 2,624 אזרחים בדואים, לא יכלו רבים מהם להשתתף בבחירות הארציות עד לפתרון סוגיית מעמדם (ראו פרק 2).

מפלגות והשתתפות פוליטית: חוקי היסוד אוסרים על מועמדות של כל מפלגה או אדם המכחישים את קיומה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי או את אופייה הדמוקרטי של המדינה או המסיתים לגזענות. בנוסף לכך, אסור לרשום מפלגה אם מטרתה כוללות תמיכה במאבק מזוין, במדינת אויב או בארגון טרור הפועל נגד ישראל. למעט סייגים אלה, פעלו המפלגות ללא הגבלה או התערבות.

ב-29 בינואר פסלה ועדת הבחירות המרכזית את מועמדותה של חברת הרשימה המשותפת לכנסת היבה יזבק, בטענה כי הביעה ברשתות החברתיות תמיכה במאבק מזוין. ב-9 בפברואר הפך בית המשפט העליון את החלטת ועדת הבחירות המרכזית ואפשר ליזבק להתמודד. ארגוני חברה אזרחית והרשימה המשותפת של המפלגות הערביות טענו כי ועדת הבחירות המרכזית ביקשה לפסול מועמדים ערבים מתוך כוונה לעשות דה-לגיטימציה לייצוג הפוליטי של המיעוט הערבי בישראל.

הפג הצפוני של התנועה האסלאמית, שהוצא מחוץ לחוק בשנת 2015, המשיך במנהגו להחרים את הבחירות הכלליות.

החוק מגביל את המימון ליחידים ולארגונים העוסקים ב"פעילות בחירות" בתקופת הבחירות, הנמשכת בדרך כלל שלושה חודשים. תומכי החוק הסבירו אותו כניסיון למנוע מארגונים ומיחידים בעלי ממון לעקוף את חוקי מימון הבחירות, אך חלק מארגוני החברה האזרחית הביעו חשש שהחוק מגביל השתתפות פוליטית.

החוק מתיר להדיח חבר כנסת אם 90 מתוך 120 חברי כנסת מצביעים בעד הדחתו, ואם על הבקשה חתומים 70 חברי כנסת, מתוכם לפחות 10 מהאופוזיציה. מפלגתו של חבר הכנסת שהודח רשאית להחליף אותו במועמד הבא ברשימת המפלגה, והוא עצמו רשאי לשוב ולהתמודד בבחירות הבאות. איש הרשימה המשותפת יוסף ג'בארין וכמה ארגוני חברה אזרחית, טענו שחוק זה כוון נגד חברי כנסת ערבים, וכי הוא פוגע בעקרונות דמוקרטיים כמו ייצוג פרלמנטרי וחופש הביטוי.

בתקופה שקדמה לבחירות מרץ 2020, דרש ארגון עדאלה כי ועדת הבחירות המרכזית ומשרד הפנים יציבו קלפיות לאזרחים ערבים בדואים בכפרים הלא מוכרים בנגב, או יעמידו לרשותם הסעות לקלפיות שאליהן שובצו. הרשויות דחו את הבקשה.

השתתפות נשים וקבוצות מיעוט: אין חוקים המגבילים את השתתפותן של נשים או של בני קבוצות מיעוט בתהליך הפוליטי, והם אכן השתתפו. החוק מעניק תוספת של 15% למימון הקמפיין למפלגות הרצות בבחירות עירוניות ומורכבות משליש נשים לפחות. ההשתתפות של נשים ומיעוטים בפוליטיקה הייתה נרחבת, אף שייצוגם בכנסת נותר נמוך. מתוך כנסת המונה 120 חברים, 30 היו נשים ו-20 השתייכו למיעוטים אתניים או דתיים (11 מוסלמים, חמישה דרוזים, שני ישראלים אתיופים ושני נוצרים). עד דצמבר, כוללת הממשלה 36 חברים, מתוכם שבע נשים, אחת מהן ישראלית אתיופית. לא היו ערבים בממשלה. בין 15 מחברי בית המשפט העליון יש ארבע נשים, ושופט אחד הוא ערבי. מתוך 257 ראשי ערים ומועצות מקומיות, 14 הן נשים.

פרק 4. שחיתות והיעדר שקיפות בממשלה

החוק קובע עונשים פליליים על עבירות שחיתות של אנשי ציבור, והממשלה בדרך כלל יישמה את החוק ביעילות. היו דיווחים על שחיתות שלטונית, פטירה מעונש לא היוותה בעיה. שחיתות: הממשלה המשיכה לחקור ולהעמיד לדין אישים פוליטיים בכירים. בשנת 2019 החליט היועץ המשפטי לממשלה אביחי מנדלבליט להעמיד לדין את ראש הממשלה נתניהו על עבירות של שוחד, מרמה והפרת אמונים, בעקבות מעורבותו במהלכי רגולציה של חברת טלקומוניקציה. כתב האישום כולל גם ניסיון לכאורה להנחות גופים לדכא סיקור תקשורת ו להבלית סיקור חיובי, וכן קבלה לכאורה של מתנות אסורות. ב-24 במאי החל משפטו של ראש הממשלה בבית המשפט המחוזי בירושלים. ב-26 בינואר החליט היועץ המשפטי לממשלה להעמיד לדין את חבר הכנסת דוד ביטן בעבירות של שוחד, מרמה והפרת אמונים, בתשעה מקרים שהתרחשו בין 2011 ל-2017.

השר לשעבר חיים כץ הואשם במקרים נפרדים על עבירות שוחד, מרמה והפרת אמונים. שר הפנים אריה דרעי וסגן שר השיכון והבינוי יעקב ליצמן נמצאים כל אחד תחת חקירה בגין חשד לעבירות שונות.

החוק אוסר על המשטרה לצרף המלצות על הגשת כתב אישום נגד עובד ציבור, בעת העברת חומרי החקירה לפרקליטות. היועץ המשפטי לממשלה או פרקליט המדינה רשאים לבקש מהמשטרה המלצה כזו. עונשם של חוקרי משטרה או פרקליטים ששורשעו בהדלפת המלצה משטרתית או סיכום חקירה יכול להגיע עד שלוש שנות מאסר. החוק אינו חל על חקירות שהחלו טרם פרסום החוק.

ארגון החברה האזרחית עורכי דין לקידום מנהל תקין, הנאבק בשחיתות ב-85 הרשויות הערביות בישראל, דיווח כי במוקד שלו התקבלו 934 תלונות הקשורות לשחיתות בשנת 2019, עלייה של 20% לעומת שנת 2018. הארגון ציין כי במהלך שנת 2019 הוא מנע 48 מקרים של מינוי עובדים בכירים על רקע נפוטיזם או העסקה ללא מכרז פומבי.

גילוי פיננסי: אנשי ציבור בכירים כפופים לחוקים מקיפים של גילוי פיננסי, ונציבות שירות המדינה מאמתת את הפרטים. על פי ארגון החברה האזרחית שקוף, 12 שרים וסגני שרים, כולל ראש הממשלה, לא הגישו דוחות גילוי פיננסי. הרשויות אינן מפרסמות את המידע הרשום בדוחות אלה ללא הסכמת האדם שהגיש אותם. אין סנקציה פלילית ספציפית על אי-ציות.

פרק 5. עמדת הממשלה כלפי חקירה בין-לאומית או אזרחית בעניין חשדות לפגיעה בזכויות אדם

שורה של ארגוני זכויות אדם ישראליים, פלסטיניים ובין-לאומיים פעלו בדרך כלל ללא הגבלה ממשלתית, וחקרו ופרסמו את ממצאיהם לגבי הפרות זכויות אדם. גורמים ממשלתיים בדרך כלל הגיבו לטענותיהם, וחברי כנסת נהגו להזמין ארגוני חברה אזרחית הביקורתיים כלפי הממשלה להשתתף בדיונים בכנסת על הצעות חוק. הממשלה הצהירה כי עשתה מאמצים מתואמים לשילוב החברה האזרחית בתהליך החקיקה, בפיתוח מדיניות ציבורית ובמגוון פרויקטים במשרדי הממשלה, אך היא לא שיתפה פעולה עם ארגוני זכויות אדם שלשיטתה הם בעלי "השתייכות פוליטית". ארגוני זכויות אדם רשאים לעתור ישירות לבית המשפט העליון בנוגע למדיניות ממשלתית, וכן לערער לבית המשפט העליון בנוגע לתיקים מסוימים.

ארגוני חברה אזרחית מקומיים, בייחוד אלה המתמקדים בסוגיות של זכויות אדם, המשיכו לראות בחוק המחייב אותם להציג תמיכה של גורמים זרים בפרסומים הפורמליים שלהם, ניסיון לסמן, להשתיק ולבצע להם דה-לגיטימציה. תומכי החקיקה תיארו אותה כאמצעי שקיפות שנועד לחשוף השפעות של ממשל זר. המבקרים ציינו כי החוק מכוון רק למימון ממשלתי זר, ואינו מחייב ארגונים לדווח על מימון ממקורות זרים פרטיים.

החוק חייב בדיקה נוספת לבקשות למתנדבי שירות לאומי שהגיעו מארגוני חברה אזרחית המקבלים יותר ממחצית מהמימון שלהם ממשלות זרות. לאחר שינוי בחוק בשנת 2017, ארגוני חברה אזרחית כמו קו לעובד, שהיו מורשים להעסיק מתנדבי שירות לאומי במשך שנים, לא הורשו יותר לעשות זאת.

אנשי צוות בארגוני חברה אזרחית מקומיים, בייחוד אלה הקוראים לסיים את הנוכחות הצבאית של המדינה בגדה המערבית ואת הכיבוש, וארגוני חברה אזרחית הפועלים למען זכויות מבקשי המקלט, אמרו כי קיבלו

איומים על חייהם ממקורות שאינם ממשלתיים. האיומים הללו התגברו כאשר גורמים ממשלתיים התבטאו נגד פעילות הארגונים או ביקרו אותם כאויבים או כבוגדים בשל התנגדותם למדיניות הממשלה.

ב-12 באוקטובר דחה בית המשפט העליון את העתירה של הארגון עד כאן לפתוח בחקירה פלילית נגד ארגון שוברים שתיקה בגין חשד לריגול, על רקע איסוף העדויות מחיילי צה"ל שניהל ארגון שוברים שתיקה. פסק הדין של בית המשפט העליון הגיע לאחר שצה"ל והפרקליטות מצאו כי אין צורך בחקירה, לאחר שהיועץ המשפטי לממשלה דחה את הערעור של עד כאן בנושא. על פי שוברים שתיקה, פעילויות של עד כאן, ובכלל זה ניסיון להסתנן לתוך ארגון שוברים שתיקה בהטעיה בשנת 2015, היו ניסיונות להשתיק ולבצע דה-לגיטימציה לשוברים שתיקה.

ב-25 במרץ הגיש ארגון אמנסטי אינטרנשיונל עתירה לבית המשפט המחוזי בדרישה לבטל איסור יציאה לחו"ל נגד ליית' אבו זיאד, קמפיינר של הארגון בגדה המערבית. האיסור הוטל עליו באוקטובר 2019 מסיבות "ביטחוניות" שלא נחשפו. על פי אמנסטי אינטרנשיונל, איסור יציאה לחו"ל הוא אמצעי ענישה בשל פעילות זכויות האדם של הארגון. מאז מאי 2019 לא חודש היתר הכניסה של אבו זיאד לישראל.

בחודש מרץ מנע שר המשפטים אמיר אוחנה מראש היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות במשרד המשפטים, קובי אווקה זנה, מלהשתתף בכנס של האגודה לזכויות האזרח. השר טען כי האגודה לזכויות האזרח היא גוף פוליטי ושנוי במחלוקת, שמממן את עלות ההגנה המשפטית של מחבלים. השר נקט פעולה זו למרות מספר מכתבים מהיועץ המשפטי לממשלה מאז 2017 המעידים על הלגיטימיות של האגודה לזכויות אזרח כארגון חברה אזרחית ותיק. ב-9 באוגוסט אישר משרד היועץ המשפטי לממשלה בתגובה למכתב של האגודה לזכויות האזרח, את החשיבות בקיום דיאלוג בין החברה האזרחית לרשויות המדינה, לרבות באמצעות השתתפות עובדי ציבור בכנסים ואירועים בחסות ארגונים אלה.

האו"ם וגופים בין-לאומיים אחרים: ממשלת ישראל המשיכה במדיניות אי-שיתוף הפעולה שלה עם 'המשקיף המיוחד לענייני השטחים הפלסטיניים הכבושים מאז 1967' מטעם מועצת זכויות האדם של האו"ם. ב-12 בפברואר השעתה הממשלה את היחסים עם הנציב העליון של האו"ם לזכויות אדם (OHCHR), בעקבות המאגר שפרסמה מועצת זכויות האדם של האו"ם, הכולל חברות ו"פעילות עסקית הקשורה להתנחלויות בשטח הפלסטיני הכבוש". OHCHR מסר לאתר החדשות Middle East Eye כי מאז יוני לא האריכה הממשלה את הוויזה של אנשי הצוות של הארגון בשל השעיית היחסים, וכי החל מ-15 באוקטובר, תשעה מתוך 12 אנשי הצוות הזרים של OHCHR עזבו את המדינה. ב-20 באוקטובר שלחו 17 ארגוני זכויות אדם וחברה אזרחית בישראל מכתב לשר החוץ בדרישה שהמשרד יבטל את צעדיו נגד משרד הנציב העליון לזכויות אדם ויחדש את הנפקות הוויזה.

גופי זכויות אדם ממשלתיים: מבקר המדינה שימש נציב תלונות הציבור להפרות זכויות אדם. נציב תלונות הציבור חקר תלונות נגד גופים סטטוטוריים הנמצאים תחת ביקורת מבקר המדינה, כולל משרדי ממשלה, רשויות מקומיות, יוזמות ומוסדות ממשלתיים, תאגידים ממשלתיים ועובדיהם. נציב תלונות הציבור רשאי להשתמש בכל אמצעי חקירה רלוונטי ובסמכותו להורות לכל אדם או גוף לסייע בחקירה.

פרק 6. אפליה, עוולות חברתיות וסחר בבני אדם

נשים

אונס ואלימות במשפחה: אונס, כולל אונס בן/בת זוג, הוא עבירה שהעונש על הרשעה בה הוא עד 16 שנות מאסר. הרשעה באונס בנסיבות מחמירות או אונס שבוצע בקרוב משפחה, דינה עד 20 שנות מאסר. על הריגת בן/בת זוג בעקבות התעללות ניתן להעמיד לדין כמו על רצח בנסיבות מחמירות, והרשעה יכולה לגרור מאסר עולם. הרשויות אכפו בדרך כלל את החוק.

בשנת 2019 היה מספר הבקשות לסיוע הקשור לאונס שהופנו לאיגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית, גבוה ב-13% בהשוואה לשנת 2018. הרשויות פתחו ב-1,386 חקירות בגין חשד לאונס בשנת 2019, לעומת 1,480 בשנת 2018. הרשויות סגרו 92% מתיקי האונס בשנת 2019 ללא כתב אישום, בעיקר מחוסר ראיות.

ב-2 בספטמבר הגישה המשטרה כתבי אישום נגד 11 גברים, בהם שמונה קטינים, בגין מעורבותם באונס קבוצתי של נערה בת 16 באילת. כתבי האישום כללו אונס בנסיבות מחמירות, סיוע לאונס, תקיפה מגונה ואי מניעת פשע. בסוף השנה המשפט נמשך.

במהלך השנה נרצחו 16 נשים ונערות על ידי גברים שהיו בני זוג או בני משפחה שלהן. על פי נתוני המשטרה שנמסרו לתנועה לחופש המידע, 77% מתיקי האלימות במשפחה בשנים 2016–2019 לא הובילו לכתב אישום, ו-30,756 תיקים מתוך 39,867 תיקים נסגרו ללא כתב אישום.

על פי נתוני משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים, עלה מספר הדיווחים על אלימות במשפחה כמעט שולש בחודשים מרץ-אוקטובר, בהשוואה לתקופה המקבילה בשנת 2019. במהלך סגר הקורונה הראשון במדינה, מספר הפניות למשטרה בנוגע לאלימות כלפי נשים גדל ב-19% בחודשים מרץ-מאי בהשוואה לתקופה המקבילה ב-2019, על פי נתוני המשטרה שהגיעו לתנועה לחופש המידע.

משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים הפעיל 14 מקלטים לנפגעות אלימות במשפחה, מתוכם שני מקלטים לחברה הערבית, שני מקלטים המשלבים נפגעות יהודיות וערביות, שניים לקהילה החרדית ושמונה

לקהילות יהודיות שאינן חרדיות. ב-3 במאי פתח המשרד מקלט נוסף לנשים שחלה עליהן חובת בידוד. המשרד הפעיל גם קו חם לדיווח על מקרי התעללות, וב-30 באפריל פתח קו חם מבוסס הודעות טקסט במטרה להנגיש את הסיוע לנשים שנמצאות עם בן זוג מתעלל במהלך ימי הסגר. במהלך משבר הקורונה ייצגה מחלקת הסיוע המשפטי של משרד המשפטים נשים המבקשות צווי הרחקה והגנה, וסיפקה להן הגנה משפטית בתיקי אלימות במשפחה.

הטרדה מינית: הטרדה מינית אינה חוקית. העונשים על הטרדה מינית תלויים בחומרת המעשה, ובמידה שבה ההטרדה הייתה מעורבת בסחיטה. החוק קובע כי הקורבנות רשאים לעקוב אחר ההתקדמות בתיקיהם באמצעות מערכת ממוחשבת ומוקד מידע. בשנת 2019 הגישה הפרקליטות 104 כתבי אישום בגין הטרדה מינית לעומת 168 בשנת 2018. על פי דוח נציבות שירות המדינה, בשנת 2019 הוגשו 214 תלונות על הטרדה מינית למחלקה המשמעית שלה, לעומת 194 תלונות בשנת 2018 ו-168 בשנת 2017. במהלך שנת 2019 הגישה הנציבות 15 תביעות לבית הדין המשמעתי שלה, לעומת 12 בשנת 2018.

ב-10 בפברואר גזר בית משפט השלום על מפקד משטרת מחוז ירושלים לשעבר, ניסו שחם, עונש של עשרה חודשי מאסר בפועל, שמונה חודשי מאסר על תנאי, קנס ותשלום פיצויים, בגין הטרדה מינית של שוטרות תחת פיקודו. ב-14 ביולי דחה בית משפט מחוזי את ערעורו של שחם לבטל את החלטת בית משפט השלום. שחם ערער לבית המשפט העליון. הערעור נותר תלוי ועומד בסוף השנה.

כפייה הקשורה לבקרת אוכלוסייה: לא היו דיווחים על הפלה כפויה או עיקור לא רצוני שהפעילו רשויות ממשלתיות.

אפליה: החוק מעניק בדרך כלל לנשים את אותם מעמד משפטי וזכויות כמו לגברים, כולל בחוקים משפחתיים, דתיים, אישיים וחוקים לאומיים, כמו גם חוקים הקשורים לעבודה, קניין, ירושה, תעסוקה, גישה לאשראי ובעלות או ניהול של רכוש עסקי. הממשלה אכפה בדרך כלל את החוק ביעילות, אך פערי השכר בין נשים לגברים נותרו. גברים ונשים מקבלים יחס שונה בבתי הדין הדתיים של יהודים, נוצרים, מוסלמים ודרוזים האחראיים לפסיקת דיני משפחה, ובכלל זה נישואין וגירושין. כך למשל, אף שנשים מכהנות כשופטות בבתי משפט שאינם דתיים, נאסר עליהן לשמש בתפקיד מקביל בבתי משפט רבניים.

החוק מאפשר גם לאישה וגם לגבר היהודים לפתוח בהליכי גירושין. כדי שהגירושין יהיו סופיים, הבעל או האישה נדרשים לתת את הסכמתם. קרה שהבעל התנה את הסכמתו לגירושין בכך שאשתו תיעתר לדרישותיו, כגון דרישות הנוגעות לבעלות על נכסים או למשמורת על הילדים. במצב כזה, נשים יהודיות לא היו רשאיות להינשא בשנית, וכל ילד שנולד להן מגבר אחר ללא כתב גירושין נחשב על ידי הרבנות

כממזר. בתי הדין הרבניים הענישו לפעמים בעל שסירב לתת לאשתו גט, אך במקביל קבעו שעל פי ההלכה היהודית אין בידם הסמכות להעניק את הגט ללא הסכמת הבעל.

גבר מוסלמי רשאי להתגרש מאשתו ללא הסכמתה ומבלי לעתור לבית המשפט. אישה מוסלמית רשאית, בתנאים מסוימים, לעתור ולקבל גירושין דרך בתי המשפט של השריעה ללא הסכמת בעלה. חוזה נישואין עשוי לקבוע נסיבות נוספות שבהן האישה רשאית להתגרש ללא הסכמת הבעל. הנוצרים רשאים לבקש פרידה רשמית או גירושין באמצעות בתי משפט כנסייתיים, בהתאם לזרם שאליו הם משתייכים. גירושין דרוזיים מתבצעים באמצעות הצהרה בעל פה של הבעל או האישה, ולאחר מכן באמצעות רישום בבתי הדין הדתיים הדרוזיים.

בחלק מהשכונות החרדיות פרסמו ארגונים פרטיים "שלטי צניעות" התובעים מנשים להצניע עצמן בציבור כדי למנוע הסחת דעת של גברים אדוקים. עיריית בית שמש קיבלה כמה הארכות מבית המשפט העליון שהורה לה להסיר שלטים כאלה בשנת 2018.

ארגוני זכויות נשים דיווחו על מגמה מתמשכת של הפרדה מגדרית והדרת נשים, כולל במרחבים הציבוריים ובאירועים, בצה"ל ובאקדמיה. באקדמיה, ההפרדה בכיתות נועדה במקור להתאים את הלימודים לאוכלוסייה החרדית, אולם התרחבה גם לכניסות, למעבדות, לספריות ולמסדרונות, בהתבסס על ביקורות שעשתה מועצת ההשכלה הגבוהה, שנחשפו דרך בקשה מכוח חוק חופש המידע. עתירות לבית המשפט העליון בנוגע להפרדה באקדמיה היו תלויות ועומדות בסוף השנה. מקרי הפרדה דווחו גם באירועים וקורסים מטעם הממשלה והרשויות המקומיות. כך למשל, משרד התחבורה מנע מנשים להירשם לכמה קורסי נהיגה מונעת שנועדו לגברים בלבד. בחודש יוני התחייב משרד התחבורה להפסיק את הנוהג הזה, בעקבות תביעה של שדולת הנשים בישראל.

ילדים

רישום לידה: ילדים מקבלים אזרחות בעת הלידה ללא קשר אם מקום הלידה היה בתוך המדינה או מחוצה לה, אם לפחות אחד ההורים הוא אזרח, ובתנאי שהילד מתגורר עם ההורה האזרח או תושב הקבע. יש לרשום את הלידה בתוך 10 ימים מיום הלידה. לידות נרשמות בארץ רק אם ההורים אזרחים או תושבי קבע. כל ילד שנולד בבית חולים ישראלי מקבל מסמך רשמי מבית החולים המאשר את הלידה.

ב-26 ביולי דחה בית המשפט העליון עתירה של זוג חד-מיני שביקש להשוות את הליך רישום ההורות לזוגות של לסביות עם זה של זוגות הטרוסקסואליים. האגודה למען הלהט"ב בישראל מתחה ביקורת על פסק הדין, והצהירה כי הממשלה בחרה להמשיך באפליה פסולה שמובילה למה שהאגודה מכנה "עינוי בירוקרטי". עתירה של 34 אימהות לסביות נגד סירוב משרד הפנים לרשום אימהות לא ביולוגיות בתעודת

הלידה למרות צווי הורות שהוצאו על ידי בית המשפט, נותרה תלויה ועומדת בסוף השנה. עבור ילדים להורים תושבי חוץ, לרבות הורים שחסרים מעמד חוקי במדינה, משרד הפנים מנפיק מסמך של אישור לידה שאינו תעודת לידה. בית המשפט העליון אישר בפסק דין משנת 2018 כי למשרד אין סמכות להנפיק תעודות לידה לתושבי חוץ על פי החוק הקיים.

ממשלת ישראל מנהלת את רישומי הלידה של פלסטינים שנולדו בירושלים, אם כי חלק מהפלסטינים דיווחו מניסיונם כי עיכובים מנהליים יכולים להימשך שנים. ארגון סנט איב העריך כי יש יותר מ-10,000 ילדים לא מתועדים במזרח ירושלים.

על פי העמותה לנוער בסיכון עלם, מספר הצעירים חסרי הבית גדל ב-50% בשלושת החודשים הראשונים להתפרצות הקורונה, בהשוואה לתקופה המקבילה בשנת 2019.

חינוך: חינוך יסודי ותיכוני ניתן בחינם ולכולם עד גיל 17, והחינוך עד כיתה יב הוא חובה.

הממשלה לא אכפה חובה בכפרים בדואיים לא מוכרים בנגב. ילדים בדואים, במיוחד בנות, המשיכו להציג את שיעור האנאלפביתיות הגבוה ביותר במדינה, ולמעלה מ-5,000 ילדים בגילי הגן לא נרשמו ללימודים, על פי הפורום לדו־קיום בנגב. הממשלה לא העניקה היתרי בנייה בכפרים לא מוכרים, כולל לבתי ספר.

בעקבות הסגירה הארצית הגורפת של בתי הספר בזמן הקורונה, ציינו ארגוני חברה אזרחית כי כ-50,000 תלמידים בדואים נותרו ללא גישה ללמידה מרחוק בשל היעדר גישה למחשבים ולטבלטים. גם לבתי הספר שלהם לא הייתה גישה למימון ותשתיות שיאפשרו ליישם את תקנות ההיגיינה והריחוק החברתי של משרד הבריאות.

לפי דיווחים, לא היו מספיק כיתות לימוד לתלמידים בירושלים. בהתבסס על נתוני האוכלוסייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, העריך ארגון החברה האזרחית עיר עמים בשנים קודמות מחסור של 2,500 כיתות לילדים פלסטינים תושבי מזרח ירושלים. עיר עמים אף העריך כי 18,600 ילדים פלסטינים בירושלים אינם רשומים באף בית ספר.

הממשלה מפעילה בתי ספר ציבוריים נפרדים לילדים יהודים עם לימודים בשפה העברית, ולילדים ערבים עם לימודים בשפה הערבית. לילדים יהודים היו זמינים בתי ספר ציבוריים נפרדים לדתיים ולחילוניים. משפחה יכולה לבחור את מערכת החינוך הציבורי לילדיה, ללא קשר למוצא אתני או לאורח חיים דתי.

הממשלה מימנה כ-34% מתקציב מערכת החינוך הנוצרית, והגבילה את יכולתם של בתי הספר לגבות שכר לימוד מההורים, על פי גורמים נוצריים רשמיים. הממשלה הציעה לממן בתי ספר נוצריים באופן מלא אם הם יהפכו לחלק ממערכת החינוך הציבורית (הממלכתית), אך אנשי הכנסיות המשיכו לדחות אפשרות זו, כשהם מסבירים זאת בחשש לאבד שליטה על קבלת התלמידים, גיוס העובדים והשימוש ברכוש הכנסייה.

תלמידות יהודיות המשיכו שלא להתקבל לבתי ספר חרדיים בשל מוצאן המזרחי (מוצא מצפון אפריקה והמזרח התיכון), חרף פסיקת בית המשפט משנת 2009 האוסרת על הפרדה אתנית של תלמידות מזרחיות ואשכנזיות.

בנוף הגליל (לשעבר נצרת עילית), עיר שבה 26% מהתושבים הם ערבים, אין בית ספר בשפה הערבית לאוכלוסייה המונה כ-3,000 תלמידים ערבים. כתוצאה מכך מרבית התלמידים הערבים בעיר למדו בבתי ספר בנצרת ובכפרים הסמוכים. עתירה של ארגון חברה אזרחית המבקש להקים בית ספר בשפה הערבית נותרה תלויה ועומדת בסוף השנה.

פגיעה בילדים: החוק מטיל חובת דיווח על כל חשד לפגיעה או התעללות בילדים. הוא גם מחייב עובדים סוציאליים, אנשי מקצוע בתחום הרפואה והחינוך וגורמים אחרים, לדווח על סימנים שקטינים היו קורבנות לזנות, עבירות מין, נטישה, הזנחה, תקיפה, התעללות או סחר בבני אדם. משרד החינוך הפעיל יחידה מיוחדת למיניות ולמניעת פגיעה בילדים ובני נוער שסייעה למערכת החינוך במניעה ובהתערבות הולמת במקרים של חשד להתעללות בקטינים. בשנת 2019 אישרה הכנסת חוק המאריך את התיישנות הפשעים החמורים נגד ילדים, מ-10 ל-15 שנים.

בדוח השנתי של המועצה הלאומית לשלום הילד, תועדה עלייה של 40% במספר הילדים הנמצאים בסיכון להתאבדות וטופלו על ידי פסיכולוגים חינוכיים. הדוח דיווח גם על הכפלה במספר הדיווחים על חשד לאלימות כלפי ילדים (מ-609 בשנת 2019 ל-1,225). חלה ירידה בדיווחים לפסיכולוגים בבתי הספר על ילדים עם חשד להזנחה, מ-302 בשנת 2019 ל-240. המועצה הלאומית לשלום הילד הדגישה קשיים בלימודים, חרדה ומצוקה רגשית בקרב תלמידי בית הספר; כמעט שליש מילדי בית הספר בישראל לא השתתפו בלמידה המקוונת באופן קבוע או שלא הייתה להם גישה ללמידה מקוונת. הדוח ציין כי ליותר ממחצית מהתלמידים הערבים, ולכ-35% מהתלמידים בבתי הספר היהודיים, לא הייתה גישה למחשב לצורך לימוד מרחוק.

על פי גורמי ממשל מקומיים וארגוני זכויות אדם, גרמו מחאות בגדר המערכת בעזה ואזעקות בעקבות פשיטות אוויריות ושיגורי רקטות, למצוקה פסיכולוגית בקרב ילדים החיים בסמוך לעזה, כולל סיוטים והפרעת דחק פוסט-טראומטית.

נישואי ילדים, נישואי קטינים, ונישואים בכפייה: החוק קובע כי גיל הנישואין המינימלי הוא 18, למעט חריגים מסוימים לקטינים עקב היריון ולזוגות מעל גיל 16 אם בית המשפט התיר זאת בגלל נסיבות ייחודיות. על פי מקורות ממשלתיים וארגוני חברה אזרחית, היו מקרים של נערות פלסטיניות שאולצו על ידי משפחותיהן להתחתן עם גברים מבוגרים שהיו אזרחים ישראלים ערבים. ב-17 בספטמבר הורה בית המשפט העליון למשטרה לבחון מחדש את בקשתה של אישה בדואית שהייתה קורבן לשני נישואים קודמים בכפייה והרגה את בעלה השני - להכיר בה כקורבן סחר בבני אדם. אומנם בית המשפט קבע כי נישואי כפייה כשלעצמם אינם מהווים עבירת סחר בבני אדם, קיימת אפשרות שנישואין כאלה יהוו סחר בבני אדם אם מטרתם הייתה לאפשר ניצול מיני או עבודת כפייה או אם הם מציבים אדם בסיכון להיות קורבן לעבירות אלה.

ניצול מיני של ילדים: החוק אוסר על ניצול מיני של קטין, וקובע עונש של שבע עד 20 שנות מאסר על הרשעה. החוק אוסר על החזקת חומרים פורנוגרפיים של ילדים (באמצעות הורדה שלהם מהאינטרנט) ועל גישה לחומרים כאלה (באמצעות שירותי סטרימינג). הרשויות אכפו את החוק. המשרד לביטחון פנים הפעיל מוקד לקבלת תלונות על פעילויות שיש בהן כדי לפגוע בילדים ברשת, כמו בריונות, הפצת חומרים פוגעניים, סחיטה, התעללות מינית או לחץ לבצע התאבדות.

הגיל המינימלי לקיום יחסי מין בהסכמה הוא 16. יחסי מין בהסכמה עם קטין בגילי 14 עד 16 מהווים אונס סטוטורי, והרשעה גוררת עונש מאסר של עד חמש שנים.

חטיפות בין-לאומיות של ילדים: המדינה היא צד לאמנת האג משנת 1980 בנושא ההיבטים האזרחיים של חטיפות בין-לאומיות של ילדים. ראו את הדוח השנתי של מחלקת המדינה על חטיפה בין-לאומית של ילדים על ידי הוריהם, בכתובת:

<https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/providers/legal-reports-and-data/reported-cases.html>.

אנטישמיות

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יהודים היוו קרוב ל-75% מהאוכלוסייה. ברוב המקרים התייחסה הממשלה לפשעים המכוונים נגד יהודים כאל פשעים לאומניים שהם תוצאה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ולא של אנטישמיות.

לממשלה יש חוקים ומנגנונים בנוגע לתביעות להחזרה או השבה של נכסים מתקופת השואה. החוקים הרלוונטיים מתייחסים לנכסים שיובאו לכאן במהלך מלחמת העולם השנייה ובעליהם לא שרדו את המלחמה. נכסים ללא דורש הוחזקו בנאמנות ולא הועברו ליורשים חוקיים שברוב המקרים לא היו מודעים לכך שלקרוביהם המנוחים יש רכוש בישראל.

סחר בבני אדם

ראו את דוח סחר בבני אדם של מחלקת המדינה, בכתובת:

<https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

אנשים עם מוגבלויות

החוק מגן על זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות, ובכלל זה על נגישותם לחינוך, תעסוקה, שירותי בריאות, מידע, תקשורת, מבנים, תחבורה, מערכת המשפט ושירותי ממשלה אחרים. הממשלה אכפה בדרך כלל את החוקים הללו. החוק קובע כי עד סוף 2019 יש להנגיש לאנשים עם מוגבלויות את כל השירותים הציבוריים שניתנים ממבנים או מחללים, למעט בניינים של רשויות מקומיות שנבנו לפני שנת 2019, האמורים להיות מוגשים עד נובמבר 2021. החוק מתיר להאריך את תאריך היעד בשנה אחת. בחודש נובמבר צפה מנהל הדיור הממשלתי כי עד סוף השנה יהיו 62% אחוזים ממבני הציבור נגישים לאנשים עם מוגבלות, אולם משרד המשפטים פרסם בנובמבר תזכיר המציע לדחות את המועד האחרון לסוף שנת 2021, עם סעיף המקנה הארכה של שנה נוספת. החוק מחייב שלפחות 5% מהעובדים בכל גוף ממשלתי עם יותר ממאה עובדים יהיו אנשים עם מוגבלויות. בשנת 2019, על פי דוח של הנציבות לשוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, 60% מהגופים הממשלתיים עמדו בדרישה זו. עד סוף השנה לא פרסמו משרדי הממשלה תקנות הנוגעות לנגישות שירותי בריאות, כבישים, מדרכות ואוטובוסים בין-עירוניים.

על פי הפורום האזרחי לקידום האמנה בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות בישראל, אזרחים ערבים עם מוגבלות נתקלים בשיעור גבוה יותר של מבנים וחללים ציבוריים בלתי נגישים, עקב היעדר מימון. כמו כן, אין להם גישה למידע רשמי בערבית בנוגע לזכויותיהם.

ב-30 במאי ניהל שוטר מג"ב בירושלים מרדף שבמהלכו ירה והרג את איאד חלאק, גבר פלסטיני עם אוטיזם, לאחר שלא נענה לקריאות השוטר לעצור (ראו סעיף 1א)

אוכלוסיות של מיעוט אתני/גזעי/לאומי

ערבים מוסלמים, נוצרים, דרוזים ואזרחים ממוצא אתיופי, נתקלו באפליה מוסדית וחברתית מתמשכת.

היו מקרים רבים של פרופיילינג של אזרחים ערבים מצד שירותי ביטחון או אזרחים. כמה ממנהיגי החברה הערבית האזרחית תיארו את יחס הממשלה למיעוט הערבי כאמביוולנטי; אחרים ציטטו דוגמאות שבהן מנהיגים פוליטיים ישראלים הסיתו לגזענות נגד המגזר הערבי או הציגו אותו כאויב.

בשנת 2018 העבירה הכנסת חוק יסוד המכונה חוק הלאום. החוק משנה את מעמד השפה הערבית משפה רשמית כפי שהייתה מאז שאימצה ישראל את חוק המנדט הבריטי בשנת 1948, לשפה עם "מעמד מיוחד". החוק גם מכיר רק בעם היהודי כבעל זכות להגדרה עצמית לאומית, וקורא לקידום "התיישבות יהודית" בתוך ישראל. ארגונים ומנהיגים ערבים חששו שהחוק יביא להגברת האפליה בדיור ובהחלטות משפטיות הנוגעות לקרקע. מנהיגי הדרוזים מתחו ביקורת על החוק שמוריד את המיעוט במדינה למעמד של אזרחים סוג ב. המתנגדים מתחו ביקורת על החוק גם על כך שאינו מזכיר את עקרון השוויון, שנועד למנוע פגיעה בזכויות המיעוטים הלא יהודים.

תומכי החוק הצהירו כי יש צורך לעגן את אופייה היהודי של המדינה בחוק יסוד, לשם איזון חוק יסוד כבוד האדם וחירותו משנת 1992 שהגן על זכויות הפרט. התומכים ציינו כי בית המשפט העליון כבר פירש את חוק יסוד כבוד האדם כמחייב שוויון. התומכים טענו כי חוק יסוד כבוד האדם וחירותו ממשיך לשמור על זכויות אזרח אינדיווידואליות. מנהיגים פוליטיים הודו כי יש מקום להתייחס לביקורת שהשמיעה העדה הדרוזית. תביעות רבות לבית המשפט העליון המאתגרות את חוק יסוד מדינת הלאום נותרו תלויות ועומדות בסוף השנה.

ב-1 באוקטובר פרסם ארגון רופאים לזכויות אדם דוח המבוסס על סקרים ונתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המעידים על פערים משמעותיים בבריאות בין האוכלוסייה היהודית לערבית. נמצא כי האוכלוסייה הערבית בפיגור בתוחלת החיים, תמותת תינוקות, תחלואה, תפיסת בריאות עצמית, סוכרת, השמנת יתר, שיעורי עישון ועוד. ממצאי הדוח מצביעים על פערים, לעיתים משמעותיים, באיכות שירותי הבריאות הניתנים לתושבים הערבים במדינה בהשוואה לתושבים היהודים. פערים אלו התגלו במיוחד במתן הטיפול הראשוני בקהילה, והרבה פחות במתן טיפול מומחה. בחודש מרץ נוצרו פערים נוספים על רקע תגובת הממשלה למגפת הקורונה.

ב-4 ביוני תקפו כמה ישראלים יהודים את מוחמד נסאסרה, לכאורה לאחר ששמעו אותו מדבר בשפה הערבית. חבר הכנסת אחמד טיבי מהרשימה המשותפת מתח ביקורת על המשטרה כי לא חקרה את האירוע.

ב-22 באוקטובר עצרה המשטרה שלושה חשודים, וב-5 בנובמבר הגישה הפרקליטות כתב אישום נגד שלושת החשודים בגין "תקיפה בנסיבות מחמירות".

לאורך השנה התרחשו פיגועי "תג מחיר", המתייחסים לאלימות של יחידים וארגונים יהודיים כלפי פלסטינים ואזרחי ישראל הערבים ופגיעה ברכושם, מתוך מטרה מוצהרת לגבות "מחיר" לפעולות שנוקטת הממשלה ונוגדות את האינטרסים של התוקפים. ממשלת ישראל מסווגת כל התאגדות המשתמשת בביטוי "תג מחיר" כהתאגדות לא חוקית, ומתקפות "תג מחיר" נחשבות לעבירה ביטחונית (בניגוד לפלילית). על פי המשטרה, העבירות הנפוצות ביותר היו נזק לכלי רכב, השחתת נכס, פגיעה באתרים קדושים למוסלמים ולנוצרים, תקיפה ונזק לאדמות חקלאיות. כך לדוגמה, ב-24 בינואר הציתו תוקפים לא ידועים מסגד בשכונת שערפת בירושלים, במה שנחשד כפשע שנאה, על פי דיווחים בתקשורת. כתובות גרפיטי שרוססו על המסגד העידו כי ההצתה החשודה קשורה למאחז בלתי חוקי בגדה המערבית שכוח מג"ב הרס חלקים ממנו ב-15 בינואר.

ב-18 במאי הרשיע בית משפט מחוזי את עמירם בן אוליאל בשלושה אישומי רצח, שני ניסיונות לרצח, הצתה וקשירת קשר לביצוע פשע ממניע גזעני, בשל חלקו בפיגוע ההצתה בדומא בשנת 2015, שהביא למותם של בני זוג פלסטינים ובנם התינוק. ב-14 בספטמבר גזר בית המשפט שלושה מאסרי עולם ועוד 20 שנה על בן אוליאל, וחייב אותו בתשלום קנס. בן אוליאל ערער על ההרשעה לבית המשפט העליון, ובסוף השנה ערעורו נותר תלוי ועומד. ב-16 בספטמבר הרשיע בית המשפט העליון במסגרת הסדר טיעון קטין שהיה מעורב בהצתה ובפשעי שנאה נוספים, וגזר עליו שלוש שנות מאסר.

הממשלה הנהיגה מדיניות "ייצוג הולם" בשירות המדינה למיעוטים שאינם יהודים. על פי נציבות שירות המדינה, שיעור העובדים הערבים במגזר הציבורי עמד על 12.2% (61.5% מהם שכירים בדרג נמוך). שיעור העובדים הערבים ב-62 החברות הממשלתיות עמד על כ-2.5%; עם זאת, במהלך השנה איישו אזרחים ערבים 12% מתפקידי הדירקטורים בחברות ממשלתיות, בהשוואה ל-1% בלבד בשנת 2000, ועובדים ערבים איישו 11% מהמשרות הממשלתיות, לעומת 5% בשנת 2000, על פי העמותה לקידום שוויון אזרחי (סיכוי).

מערכות חינוך נפרדות ציבורית וחצי פרטית יצרו שונות גדולה באיכות החינוך. שיעורי ההצלחה בבחינות הבגרות של תלמידים ערבים, דרוזים וחרדים היו נמוכים בהשוואה לתלמידים יהודים לא חרדים. הממשלה המשיכה להפעיל תוכניות לימוד ומלגות לטובת סטודנטים ערבים. בין שנת הלימודים האקדמית 2009/10 לשנת 2020, עלה משמעותית אחוז הסטודנטים הערבים שנרשמו לתארים: בתוכניות לתואר ראשון מ-

13% ל-19%, בתוכניות לתואר שני מ-7% ל-15%, ובמסלולי הדוקטורט מ-5% ל-7% אחוזים, על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כ-93% מהקרקעות הן קרקעות ציבוריות. בכך נכללות כ-12.5% מהקרקעות שבבעלות הקרן הקיימת לישראל (קק"ל), שחוקיה אוסרים על מכירה או החכרה של קרקעות ללא יהודים. אזרחים ערבים רשאים להשתתף במכרזים על קרקעות קק"ל, אך מנהל מקרקעי ישראל מעניק לקק"ל חלקת אדמה נוספת בכל פעם שאזרח ערבי ישראלי זוכה במכרז. בשנת 2018 קבע בית המשפט העליון כי מועצת מקרקעי ישראל מחויבת לכלול ייצוג של חבר ערבי, דרוזי או צ'רקסי כדי למנוע אפליה נגד לא יהודים; עם זאת, עד סוף השנה לא היו במועצה חברים המשתייכים לאוכלוסיות אלה.

מגזר הבדואים באוכלוסייה הערבית המשיך להיות המקופח ביותר מבחינה חברתית-כלכלית. יותר ממחצית מאומדן של כ-260,000 אזרחים בדואים המתגוררים בנגב, התגוררו בשבע ערים שתוכננו על ידי הממשלה. בתשעה מתוך 11 כפרים מוכרים, נותרו כל בתי המגורים ללא חיבור לרשת החשמל או למערכת תשתיות המים, על פי הפורום לדו"קים בנגב לשוויון אזרחי. כמעט כל מבני הציבור בכפרים הבדואיים המוכרים היו מחוברים לרשת החשמל ולתשתיות המים, כמו גם בתי מגורים שקיבלו היתר בנייה, אולם לרוב בתי המגורים לא היו היתרי בנייה, על פי הממשלה. בכל כפר מוכר היה לפחות בית ספר יסודי אחד, ובשמונה כפרים מוכרים היו בתי ספר תיכוניים.

כ-90,000 בדואים התגוררו ב-35 יישובי אוהלים או צריפים לא מוכרים, ללא גישה לשירותים ממשלתיים כלשהם (ראו פרק 1ה לסוגיות של הריסה והשבה של רכוש בדואי).

הממשלה אסרה בדרך כלל על אזרחים ותושבים דרוזים לבקר בסוריה. מאז 1982 מנעה הממשלה מדרוזים שאינם אזרחים לבקר משפחות בסוריה.

אוכלוסיית יהודי אתיופיה, המונה לפי ההערכות 155,300 איש, חוותה אפליה חברתית מתמשכת, אם כי גורמים רשמיים ואזרחיים נהגו למתוח ביקורת מהירה ופומבית על מעשים מפלים נגדה.

ב-4 בפברואר הגישה מח"ש כתב אישום על גרימת מוות ברשלנות נגד השוטר שירה למוות בזמן שלא היה בתפקיד בסלומון טקה בן ה-18 ביוני 2019. משפטו נמשך בסוף השנה.

ב-12 בפברואר הורה בית המשפט העליון למשטרה להסביר מדוע לא יבטל בית המשפט הליך המאפשר למשטרה לדרוש הזדהות ללא חשד סביר, הליך שמוביל לאפיון גזעי ולהתמקדות יתר ביוצאי אתיופיה ובאוכלוסיות מיעוט אחרות. עד סוף השנה התיק היה תלוי ועומד.

הדוח השנתי של נציב תלונות החיילים בצה"ל לשנת 2019 הדגיש מקרים של גזענות מצד מפקדים כלפי חיילים ממוצא אתיופי.

היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות פעלה נגד גזענות ממוסדת באמצעות קבלת תלונות והפנייתן לרשויות הממשלה הרלוונטיות, ודרך העלאת המודעות הציבורית. כך למשל, בעקבות תלונה שהתקבלה, הגישה מחלקת הסיוע המשפטי במשרד המשפטים תביעה לבית משפט השלום נגד בעלים של צימר שסירבו לארח אתיופים בגלל מוצאם. התביעה דרשה פיצויים בסך 131,800 שקל (40,300 דולר). עד סוף השנה טרם הוציא בית משפט השלום פסק דין.

מעשי אלימות, הפללה והתעללות על רקע נטייה מינית וזהות מגדרית

החוק אוסר להפלות על רקע נטייה מינית, ובכלל זה במוצרים, שירותים ותעסוקה. הממשלה בדרך כלל אכפה את החוק, אם כי היו מקרים מסוימים של אפליה בתעסוקה ובדיוור כלפי אנשי הקהילה הגאה באופן כללי וכלפי טרנסג'נדרים בפרט. ב-20 באפריל הורה בית משפט השלום לחברה שסירבה להדפיס חומרים עם תוכן להט"ב עבור האגודה למען הלהט"ב בישראל, לפצות את האגודה.

המשפט נגד שני נאשמים בניסיון לרצח אחיהם בן ה-16, לאחר שדקרו אותו מחוץ לבית מחסה לנוער להט"ב בשנת 2019, על פי החשד על רקע נטייתו המינית, נמשך נכון לבסוף השנה. כמה אירועים אלימים שקרו במהלך השנה נגד חברי הקהילה הגאה הובילו למעצרים ולחקירות משטרה. כך למשל, ב-12 באוגוסט, האשימה המשטרה שני קטינים בגין תקיפה וגרימת חבלה בנסיבות מחמירות של קטינים המשתייכים לקהילה הגאה, תקרית שאירעה ב-1 באוגוסט ביפו.

ב-4 בפברואר הודיע שר החינוך דאז, רפי פרץ, כי יעניק פרס ישראל לספרות תורנית לרב יעקב אריאל, הרב לשעבר של רמת גן, שהשמיע הצהרות פומביות נגד חברי הקהילה הגאה, ובכלל זה קרא ב-2014 שלא להשכיר דירות לזוגות של לסביות. ב-26 באפריל דחה בית המשפט העליון עתירה שהגישה האגודה למען הלהט"ב בישראל נגד מתן הפרס לאריאל, בנימוק שהמקרה אינו מצדיק את התערבות בית המשפט. אריאל סירב לחזור בו מהצהרותיו.

פעילים של הקהילה הגאה קיימו אירועים פומביים והפגנות, אך הוגבלו על ידי תקנות החירום לקורונה שהגבילו את השתתפות בהם (ראו פרק 2).

תקנות שב"ס אוסרות על החזקת אסירים טרנסג'נדרים בבידוד. על פי האגודה לזכויות האזרח, היה מקרה של אישה טרנסג'נדרית שהוחזקה במשך יותר משנה באגף נפרד ששימש אמצעי ענישה לנשים שהורחקו

מהאגפים הרגילים. בספטמבר היא הועברה לאגף רגיל, בעקבות פעולה משפטית של האגודה לזכויות האזרח.

סטיגמה חברתית סביב HIV ואידס

אפליה נגד נשאי HIV אינה חוקית, ולפי הוועד למלחמה באידס, אפליה מוסדית הייתה נדירה. לידי הוועד למלחמה באידס הגיעו במהלך השנה כמה תלונות על אפליה במתן שירותי בריאות אלטרנטיביים וטיפול קוסמטיקה. על פי סקר שערך הארגון בנובמבר, הסטיגמה החברתית היא עדיין בעיה קיימת.

בעקבות תוכנית פיילוט בת שנתיים לקבלת תרומות דם מגברים הומוסקסואלים וביסקסואלים, משרד הבריאות מאחסן תרומות דם מגבר הומוסקסואל או דו־מיני עד שתתקבל תרומה נוספת מאותו אדם בהפרש של ארבעה חודשים. אם שתי התרומות עוברות בהצלחה את הבדיקות השגרתיות, ובתוכן בדיקה השוללת HIV, שתיהן מתקבלות.

תופעות אחרות של אלימות חברתית ואפליה

מחבלים בודדים וארגוני טרור תקפו אזרחים בישראל, כולל שני פיגועי דקירה שלפי הרשויות מסווגים כפיגועי טרור (ראו פרק 1א), נוסף על שיגור רקטות מעזה לישראל על ידי ארגוני טרור.

(בנושאים הקשורים לאלימות או אפליה נגד מבקשי מקלט, ראו פרק 2ד.)

הקהילות הערביות בישראל המשיכו לחוות רמות גבוהות של פשיעה ואלימות, במיוחד כתוצאה מפשע מאורגן וממספר רב של כלי נשק בלתי חוקיים, על פי נתוני הממשלה וארגוני חברה אזרחית. הסיבות לכך כללו רמת שיטור נמוכה, גישה מוגבלת להון, גישה קלה לנשק בלתי חוקי וגורמים סוציו־אקונומיים כגון עוני, אבטלה ופירוק מבני המשפחה וסמכות מסורתיים, על פי ארגון יוזמות אברהם וארגוני חברה אזרחית אחרים. ההשפעה של מגפת הקורונה על הפשיעה והאלימות החריפה את המצב, וסקרים הראו כי האמון של אזרחים ערבים במשטרה נמוך מזה של אזרחים יהודים. פעולות הממשלה לטיפול בבעיות כללו: פתיחת תשע תחנות משטרה בערים ערביות מאז 2016, הגברת האכיפה למניעת אלימות, שיפור התקשורת עם האזרחים הערבים דרך כלי תקשורת בשפה הערבית ורשתות חברתיות, שיפור האמון מול הקהילה, שיפור השיטור הקהילתי ובחינת אמצעים משפטיים כמו פיקוח על הנשק והעלאת רף הענישה.

הרשויות הישראליות חקרו דיווחים על מתקפות נגד פלסטינים ואזרחי ישראל ערבים, בעיקר בירושלים, מצד חברי ארגונים שהשמיעו הצהרות נגד נוצרים ונגד מוסלמים, והתנגדו ליחסים בין יהודים ללא יהודים

ממשלת ישראל וארגוני מתנחלים בירושלים עשו מאמצים להגדיל את הבעלות של ישראלים יהודים על נכסים. ארגוני חברה אזרחית ונציגי הרשות הפלסטינית הצהירו כי המאמצים נועדו לחזק את ההיסטוריה היהודית בשכונות פלסטיניות. משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (UNOCHA) וארגוני חברה אזרחית כמו במקום ועיר עמים, טענו כי מטרת המדיניות הלאומית והעירונית של ישראל בירושלים היא להקטין את מספר התושבים הפלסטינים בעיר. המדיניות הרשמית של ממשלת ישראל הייתה לשמור על רוב יהודי של 60% בירושלים. בעלי קרקעות יהודים וצאצאיהם, או נאמני הקרקע המייצגים את המשפחות, היו רשאים לתבוע את השבת הרכוש שנטשו במזרח ירושלים במהלך הלחימה, לפני שנת 1949, אך לפלסטינים שנטשו רכוש בישראל באותה תקופה לא הייתה זכות מקבילה לתבוע בעלות על הנכס. בחלק מהמקרים, ארגונים יהודיים פרטיים רכשו בעלות חוקית על רכוש יהודי במזרח ירושלים שנתבעה החזרתו, כולל בעיר העתיקה, ובאמצעות מהלכים משפטיים ממושכים ביקשו לפנות משפחות פלסטיניות המתגוררות בו. הרשויות ייעדו כ-30% ממזרח ירושלים לשכונות/התנחלויות ישראליות. במקרים מסוימים, פלסטינים הצליחו לשכור או לרכוש נכסים בבעלות ישראלית, ובכלל זה נכסים פרטיים על אדמות שבבעלות ממשלת ישראל, אך ניצבו בפניהם מכשולים ניכרים. ארגוני חברה אזרחית ישראלים ציינו כי לאחר שמשקללים את השכונות/ההתנחלויות הישראליות, רכוש ממשלת ישראל ואזורי פארקים לאומיים רשמיים, רק 13% מכלל האדמות במזרח ירושלים נותרות זמינות לבנייה של פלסטינים או אחרים.

אף שהחוק קובע כי כל תושבי ירושלים זכאים באופן מלא ושווה לשירותים ציבוריים הניתנים על ידי העירייה ושאר הרשויות הישראליות, עיריית ירושלים ורשויות אחרות נכשלו במתן שירותים חברתיים מספקים, וכן חינוך, תשתיות ותכנון חירום לשכונות פלסטיניות, במיוחד באזורים שבין גדר ההפרדה לגבול העירוני. באזור זה מתגוררים כ-117,000 פלסטינים, מתוכם כ-61,000 רשומים כתושבי ירושלים, על פי נתוני הממשלה. על פי מכון ירושלים לחקר המדיניות, בשנת 2017 חיו בעוני 78% מתושבי מזרח ירושלים ו-86% מהילדים הערבים במזרח ירושלים.

פרק 7. זכויות עובדים

א. חופש ההתאגדות והזכות למיקוח קיבוצי

החוק קובע את זכותם של עובדים להקים איגודי עובדים עצמאיים, להצטרף לאיגודי עובדים, לנהל משא ומתן קולקטיבי ולפתוח בשביתות בהתאם לחוק. לאחר שאיגוד עובדים מכריז על סכסוך עבודה, קיימת "תקופת צינון" בת 15 יום שבה ההסתדרות, התאחדות האיגודים המקצועיים הגדולה במדינה, מנהלת משא ומתן עם המעסיק לפתרון המחלוקת. מהיום ה-16 מותר לעובדים לשבות. עובדים החיוניים לביטחון

המדינה, כמו אנשי צבא, משטרה, שירות בתי הסוהר, המוסד והשב"כ, אינם רשאים לשבות. החוק אוסר על שביתות בשל סוגיות פוליטיות, ומתיר לממשלה להכריז על מצב חירום כדי לאסור שביתה שלטענת הממשלה יש בה כדי לאיים על הכלכלה או על סחר חוץ. לפי ההסתדרות, חוק זה מעולם לא יושם.

בחודש מאי הופסק הנוהג לחייב אוטומטית עובדים פלסטינים בישראל בדמי חבר לאיגודי עובדים ישראליים, לאחר שבמשך שנים הם שילמו דמי חבר לאיגודי העובדים מבלי שזכו לייצוג או טיפול, על פי ארגון החברה האזרחית קו לעובד.

החוק אוסר על אפליה על רקע חברות באיגודי עובדים. לבית הדין לעבודה יש סמכות להפעיל שיקול דעת ולהורות על החזרתו של עובד שפוטר עקב פעילותו באיגוד עובדים.

הממשלה אכפה את החוק ביעילות, והעונשים היו תואמים לאלה שנקבעו בחוקים אחרים המערבים שלילת זכויות אזרח.

על פי נתוני קונפדרציית איגודי העובדים הבינלאומית (International Trade Union Confederation), היו מעסיקים שהניאו באופן פעיל מפני השתתפות באיגודים, עיכבו או סירבו לנהל משא ומתן קיבוצי, או הטרידו עובדים שניסו להקים איגוד. כדי שאיגוד עובדים יהיה רשאי לייצג את כלל העובדים במקום העבודה, יש צורך באישור של לפחות שליש מהעובדים במקום.

לפי ארגון קו לעובד, מספר גדל והולך של עובדים בהוראה, עבודה סוציאלית, ביטחון, ניקיון וטיפול, הועסקו כעובדי קבלן, מצב שפגע בזכותם להתאגד, מכיוון שהוא צמצם את כוח המיקוח שלהם ואת זכותם לשוויון.

ב. איסור על עבודת כפייה

החוק רואה בעבודות כפייה עבירה פלילית, וקובע עונשים התואמים לאלה של פשעים חמורים אחרים, אך הממשלה לא אכפה ביעילות חוקים המגינים על עובדים זרים ועל חלק מהאזרחים.

מהגרים ופלסטינים העובדים בחקלאות ובבנייה ונשים מהגרות העובדות במשק בית, היו מהפגיעים ביותר לתנאי עבודת כפייה, ובכלל זה עבודה בתנאי שעבוד, עבודת משק בית בתנאי עבדות ועבדות מודרנית. ארגוני חברה אזרחית דיווחו על כמה עובדים פגיעים שהראו סימנים לעבודות כפייה, ובכלל זה לקיחה בלתי חוקית של הדרכון, הגבלות על חופש התנועה, יכולת מוגבלת להחליף מעסיק, אי-שלום משכורת, שעות עבודה ארוכות במיוחד, איומים, תקיפה מינית והפחדה פיזית, בין השאר כתוצאה מהיעדר פיקוח ומעקב ממשלתיים הולמים.

כך למשל, עובדי חברת הבנייה הטורקית יילמזלר המשיכו לשלם דמי עירבון לחברה לפני שהתחילו לעבוד, קיבלו תלושי שכר רק לסירוגין, עבדו 12 עד 24 שעות ביממה, חיו בתנאי צפיפות ועבדו ללא אמצעי בטיחות נאותים. כשניסו לברוח, עובדים נרדפו והוכו על ידי אנשים הקשורים לחברה, על פי ארגוני אזרחית. תביעה שהגישו עובדי יילמזלר, בטענה שהם סבלו מהעסקה פוגענית המגיעה לכדי סחר בבני אדם, טרם נדונה עד סוף השנה. ארבעה מתוך חמשת העובדים שכבר מסרו עדויות במקרה נאלצו לעזוב את הארץ במהלך השנה, לאחר שאיבדו את מעמדם החוקי בגלל היותם מובטלים.

ב-20 באוגוסט פנו 15 פועלים חקלאיים תאילנדים המועסקים בדרום לארגון קו לעובד וסיפרו כי תנאי עבודתם כוללים שעות עבודה ארוכות במיוחד, מחסור בשינה, עבודה בחום קיצוני, תנאי מגורים ירודים, קנסות בגין עבודה "איטית מדי", היעדר אמצעי הגנה לעבודה עם חומרים רעילים, עיכוב בתשלום השכר ושכר נמוך משכר המינימום. ארגון קו לעובד ביקש מהרשויות לחקור את הנושא, אך במשך חודש לא ננקטה שום פעולה, ולכן הארגון הגיש עתירה לבית המשפט העליון. ב-30 בספטמבר הכירו הרשויות בעובדים כקורבנות סחר בבני אדם והעבירו אותם למקלט.

סוכנויות כוח אדם הפועלות בשוק האפור היו מעורבות בסחר בכוח אדם באמצעות ניצול ההסכמים לפטור מוויזה בין ישראל למדינות ברית המועצות לשעבר ומדינות מזרח אירופה. הסוחרים גייסו עובדים בצורה בלתי חוקית לעבודות בנייה וטיפול ולעיסוק בזנות, גבו מהם דמי גיוס מופרזים, ולעיתים מכרו להם תעודות מזויפות.

ראו גם את הדוח על סחר בבני אדם של מחלקת המדינה, בכתובת

<https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

ג. איסור על העסקת ילדים וחייב בגיל העסקה מינימלי

החוק אוסר על מה שמוגדר כצורות הגרועות ביותר של עבודת ילדים, קובע גיל מינימלי להעסקה, מטיל מגבלות על שעות העבודה, ומציין מגבלות בטיחות ובריאות בהעסקת ילדים. החוק מאפשר להעסיק ילדים מגיל 14 ומעלה במהלך חופשות רשמיות מבית הספר בעבודת קלות ולא מסוכנות שאינן פוגעות בבריאותם. ניתן להעסיק ילדים בגילי 15 ו-16 שסיימו כיתה ט כמתלמידים בדרך לרכישת מקצוע. מי שסיים את לימודיו במסגרת חוק חינוך חובה מוקדם יותר, או שנשר מלימודים סדירים במוסד חינוכי, רשאי לעבוד בהיתר ממשלתי. התקנות מגבילות את שעות העבודה של בני נוער בגילי 16 עד 18 בכל המגזרים. החוק אוסר על ילדים מתחת לגיל 18 לעבוד באתרי בנייה ולעבוד שעות נוספות.

הממשלה אכפה בדרך כלל את החוק, וערכה בדיקות במהלך השנה כדי לאתר מקרים של העסקת קטינים, בדגש מיוחד על תקופת החופשות בבתי הספר וחופשת הקיץ. העונשים על עבירות העסקת ילדים לא תמיד היו תואמים לאלה של פשעים חמורים דומים. במהלך השנה הטילו הרשויות כמה סנקציות נגד מעסיקים בגין עבירות על חוקי העסקת ילדים, כולל אזהרות מנהליות וקנסות.

ד. אפליה בתעסוקה ובמקצוע

החוק אוסר על אפליה בתעסוקה ובמקצוע על רקע גיל, גזע, דת, מוצא לאומי, מוצא אתני, מין, נטייה מינית או מוגבלות. החוק אוסר על מעסיק להפלות עובדים, עובדי קבלן, או אנשים המבקשים להתקבל לעבודה. עם זאת, חוק עבודת נשים ותקנות בטיחות בעבודה מגבילים נשים מלעבוד בעבודות שנחשבות מסוכנות לבריאותן, ובכלל זה חשיפה לכימיקלים מסוימים. חוק השכר השווה קובע שכר שווה לעובדות ולעובדים. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות אוסר להפלות אנשים עם מוגבלות (ראו חלק 6). החוק אינו אוסר במפורש אפליה על רקע אזרחות או נגד עובדים עם HIV או איידס.

הממשלה אכפה בדרך כלל את החוקים החלים ביעילות, והעונשים היו תואמים לאלה המוטלים על חוקים הקשורים לזכויות אזרח, אולם ארגוני חברה אזרחית דיווחו כי נמשכה האפליה בעבודה ובשכרם של נשים, של יוצאי אתיופיה ושל אזרחים ערבים. החוק מטיל על הנציבות לשוויון הזדמנויות בעבודה את חובת היישום והאכיפה האזרחית של חוק שוויון הזדמנויות בעבודה. על פי הדוח השנתי של הנציבות, בשנת 2019 התקבלו 780 תלונות לעומת 748 בשנת 2018.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2018 עמד השכר החודשי הממוצע של גברים על 12,500 שקל (3,800 דולר) ושל נשים על 8,540 שקל (2,600 דולר). על פי הדיווחים, חלק מפערי השכר נבע מהפער בין מספר השעות שגברים ונשים עבדו בכל שבוע בממוצע.

הפער המגדרי באבטלה במהלך משבר הקורונה גדל משמעותית לאורך השנה, מ-1% בתחילת השנה ל-37% עד סוף השנה. מומחים צפו גידול באי-השוויון המגדרי בשוק העבודה בעקבות משבר הקורונה, בין השאר בגלל הפער בנתוני האבטלה בין נשים לגברים.

על פי נתוני הממשלה וארגוני חברה אזרחית, מהגרי עבודה, מהגרים לא חוקיים מאפריקה ופלסטינים (בעלי מעמד וללא מעמד) לא היו זכאים לקבל הטבות כגון חופשה בתשלום או ייעוץ משפטי במקרים הקשורים לפציעה במקום העבודה.

ב-6 באפריל פרסמה הממשלה תקנות חירום לקורונה, שאפשרו למעסיקים להוציא לחל"ת נשים בהיריון, נשים בחופשת לידה ונשים העוברות טיפולי פוריות. מעסיקים הורשו לנקוט צעד זה למרות חוק הקובע כי

פעולה כזו מותרת רק עם קבלת היתר ממשרד העבודה, שעליו ניתן לערער בהליך משפטי. ב-17 באפריל ביטלה הממשלה את התקנה בעקבות עתירות שהגישו ארגוני חברה אזרחית. ב-20 באפריל משכו ארגוני חברה אזרחית את העתירות.

ה. תנאי עבודה הולמים

החוק קובע שכר מינימום לאומי לכל מגזרי המשק. שכר המינימום היה גבוה מקו העוני עבור יחידים, אך מתחת לקו העוני עבור זוגות ומשפחות. הרשויות חקרו מעסיקים, הטילו סנקציות מנהליות והגישו כתבי אישום בגין הפרות של חוק שכר המינימום במהלך השנה.

החוק קובע שבוע עבודה מקסימלי של 43 שעות בשכר רגיל וחופשות שנתיות בתשלום. תוספת התשלום על שעות נוספות עומדת על 125% עבור השעתיים הראשונות ו-150% אחוז עבור כל שעה מעבר לכך, עד למגבלה של 15 שעות נוספות בשבוע. הממשלה לא אכפה ביעילות חוקי שכר מינימום ושעות נוספות. על פי הביטוח הלאומי, שיעור אי הציות לחוק שכר המינימום השעתי הגיע ל-11% משוק העבודה בשנת 2018. נתוני משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים הראו כי ננקטו פעולות אכיפה נגד 156 מעסיקים במהלך 2019. העונשים לא תמיד תאמו לעונשים על פשעים דומים. על פי ארגון קו לעובד, 700,000 איש הועסקו על בסיס שעתי – צורת העסקה המצמצמת את הזכויות וההטבות שלהם, מכיוון שרובם עבדו ללא חוזה עבודה המעניק הגנות ספציפיות.

שירות הפיקוח על העבודה, נציגי איגודים וקציני בטיחות לאתרי בנייה, אכפו תקני עבודה, בריאות ובטיחות במקום העבודה. הממשלה לא אכפה את החוק בצורה יעילה בכלל המגזרים, ונדיר שהוטלו עונשים בגין הפרת זכויות. פקחי העבודה רשאים לבקר באתר ללא הודעה מוקדמת, אך מספר הפקחים לא היה מספיק כדי לאכוף את החוק, במיוחד בענפי הבנייה והחקלאות, ותקנות הפיגומים לא היו מספיקות כדי להגן על הפועלים מפני נפילות. אין חוק שמגן על מקום העבודה של עובדים שדיווחו על מצבים המסכנים בריאות או בטיחות או שנמנעו מלעבוד במצבים כאלה. 70% ממפקחי העבודה לא עבדו באפריל בגלל מגבלות הקורונה, על פי עיתון הארץ. המעסיקים בתקופה זו היו אחראים לזיהוי מצבים לא בטוחים במקום הפקחים.

ב-6 בדצמבר יישמה הממשלה החלטת ממשלה מ-2016 להנפקת היתרי עבודה ישירות לעובדי בניין פלסטינים במקום למעסיקיהם הישראלים, כדי למנוע סחר בהיתרים ודמי תיווך גבוהים. השינוי חל בעקבות עתירה שהוגשה בספטמבר לבית המשפט העליון על ידי האגודה לזכויות האזרח וארגון קו לעובד. במגזרים אחרים המשיכה הממשלה להוציא אישורי עבודה למעסיקים ישראלים ולא לעובדים פלסטינים. לפי ארגון קו לעובד, קודם לשינוי, ל-100,000 מהגרי עבודה ועובדים פלסטינים לא היתה אפשרות לניידות בשוק העבודה מכיוון שהיתרי העבודה שלהם היו בידי המעסיקים. היתרי העבודה שייכו את העובד למעסיק

ספציפי, ויצרו תלות שחלק מהמעסיקים וחברות כח האדם ניצלו על ידי חיוב העובדים בעמלות ובדמי תשלום חודשיים. על פי דוח בנק ישראל משנת 2019, 30% מהעובדים הפלסטינים בתוך תחומי הקו הירוק ובהתנחלויות שילמו דמי תיווך על האישורים שלהם בצורת תשלומים חודשיים שהגיעו לכ-2,000 שקל (610 דולר) או 20% משכרם. במקרים רבים השאיל המעסיק הרשום עובדים למקומות עבודה אחרים. יותר ממחצית העובדים הפלסטינים הרשומים לא קיבלו חוזים בכתב או תלושי שכר, על פי ארגון העבודה הבין-לאומי.

במהלך הסגרים עקב הקורונה, הוציא משרד הביטחון צו המאפשר לפלסטינים העובדים במגזרים חיוניים להמשיך בעבודתם רק אם יישארו בישראל לתקופה ממושכת במקום לחזור לגדה המערבית. הצו הטיל אחריות על המעסיקים בכל הקשור למגורי עובדים, אך ארגוני חברה אזרחית דיווחו כי רבים מהפלסטינים חיו בתנאים גרועים ומסוכנים. בעקבות עתירה של ארגוני חברה אזרחית לבית המשפט העליון, הממשלה פרסמה תקנות חירום ב-5 במאי, והכנסת העבירה ב-5 באוגוסט הוראת שעה שהגדירה והסדירה את אחריות המעסיקים כלפי העובדים, כולל בענייני דיור וביטוח בריאות.

למדינה הסכמי עבודה בילטרליים להעסקת מהגרי עבודה בענף הבנייה עם בולגריה, מולדובה, רומניה, אוקראינה וסין, ועם תאילנד וסרי לנקה בענף החקלאות. הסכמי העבודה הבילטרליים סיפקו לעובדים זרים מידע בדבר זכויות העבודה שלהם, וכן עותק מתורגם של חוזה העבודה שלהם לפני הגעתם לארץ. הממשלה המשיכה לסייע במימון קו חם לעובדים זרים לדיווח על הפרת זכויות, וגופי האכיפה של הממשלה טענו כי כל התלונות נחקרו. היעדרם של הסכמי עבודה בילטרליים למטפלים זרים ומהגרי עבודה נוספים שאינם מכוסים בהסכמים הקיימים הוביל להמשך מקרי הפגיעה ותנאי העבודה הנצלניים, ובכלל זה דמי גיוס מופרזים, חוזי עבודה כוזבים והיעדר הגנות משפטיות בנושאי דיור, אי-תשלום שכר, אלימות פיזית ומינית והטרדות.

חלק מהמעסיקים בענף החקלאות עקפו את הסכם העבודה הבילטרלי באמצעות גיוס "מתנדבים" ממדינות מתפתחות, שהגיעו כדי להרוויח כסף וללמוד שיטות חקלאות ישראליות. המתנדבים עבדו שמונה עד עשר שעות ביום בשכר השווה למחצית משכר המינימום וללא הטבות סוציאליות. הם קיבלו ויזה של מתנדבים שאינה מתירה להם לעבוד. חברות אחרות העסיקו סטודנטים זרים שנרשמו לתוכניות המשלבות לימודים ועבודה, וכללו שעות ארוכות של עבודת כפיים ושכר מתחת לשכר המינימום. היו מעסיקים שגייסו עובדים זרים לא מיומנים במסווה של "מומחים" בתחומם. לרשות האוכלוסין וההגירה יש הנחיות לסיווג עובדים זרים כמומחים. על פי הנחיות אלה, מומחה הוא אדם בעל מיומנות גבוהה בתחום שאינו דורש השכלה גבוהה או תארים מתקדמים. נוסף על כך מומחים אינם רשאים לבצע עבודות בעלות מיומנויות נמוכות,

להגיע ממדינה עם תוצר נמוך יותר מישראל, להגיע ממדינה המופיעה בדוח סחר בבני אדם של מחלקת המדינה האמריקנית תחת דרגה 3 או דרגה 2, או להגיע ממדינה שאין עימה הסכם עבודה בילטרלי.

יחידת משטרה הייתה אחראית לחקירת תאונות עבודה שהסתיימו במוות או בפציעות חמורות, בעיקר באתרי בנייה; עם זאת, יחידת המשטרה פתחה פחות מעשר חקירות מאז שהוקמה בשנת 2019, על פי דיווחי התקשורת. ב-26 בינואר, בעקבות חקירה שערכה יחידת המשטרה, העמידה הפרקליטות לדין שני עובדים זוטרים באשמת גרימת מוות ברשלנות של עובד סיני. מנהלים לא הואשמו. במהלך השנה נהרגו 65 עובדים בתאונות עבודה ועוד 423 עובדים נפצעו, על פי ארגון קו לעובד.